

Milorad Stojić

KATEKIZAM U GRADIŠĆANSKIH HRVATA

Milorad Stojić, Filozofski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak. Ur: 25. svibnja 1998.

UDK 886.2(436):238

Katehetska literatura većinom je pisana i proučavana u specijaliziranim krugovima interesa. Tek se ponekad katekizam vezao čvršće za književnost. Takav je slučaj katekizma u gradišćanskohrvatskoj književnosti. Tamo on nije samo djelo duhovne, vazda utilitarne, namjene, nego je shvaćen kao estetski ostvaraj. Glede toga on je u gradišćanskih Hrvata shvaćen i kao književni žanr. Ovaj rad, nakon općih naznaka korisnih za opis problema, nastoji rasvijetliti neke značajke, kulturološko i književno značenje katekizama u gradišćanskih Hrvata.

I.

Već na početku valja upitati: u kojoj je mjeri, u vezi s općim poimanjem književnog, gradišćanskohrvatska književnost - književnost?

U takvoj tezi/"tezi" nisam usamljen. Navest ću samo jedno mišljenje čije teze dostatno govore o strukturi problema upita što sam ga postavio:

Ist die bglkroatische Literatur überhaupt "Literatur" oder etwa nur "Schrifttum". Wenn Bglkroaten dazu Stellung beziehen, dann hat diese Diskussion dieselbe wie die Diskussion der Frage, ob das Bglkroatische eine "Sprache" oder ein "Dialekt" sei; es geht um gefühlsmäßige Wertungen. Wer den Bglkroaten nicht wohl will, behauptet, sie hätten nur ein "Schrifttum" (nicht zu vergleichen etwa mit der deutschen "Literatur"). Die Bglkroaten wiederum pochen darauf, sehr wohl eine "Literatur" zu besitzen.

Es scheint mir in diesem Rahmen nicht nützlich, auf mögliche inhaltliche Unterschiede Begriffe "Literatur" und "Schrifttum" einzugehen. Es genügt festzustellen mit ihren emotionalen Aspekten operiert wird.

Ich verwende im folgenden den Begriff "Literatur", wenn auch eingeschränkt. Thema dieses Abschnitts sind nicht alle schriftlichen Äußerungen von Bglkroaten, sondern nur die "Belletristik" im weitesten Sinn, wozu ich auch die religiöse

*Wrbauungs- und Belehrungsliteratur früherer Jahrhunderte rechne.*¹

Upiti su, u oba slučaja (a gdje kad se i razilaze u svojim polazištima) naizgled proturječni. Stavio sam svoj upit na prvo mjesto zbog toga kako bih odmah, barem aproksimativno, naznačio bit onoga materijala što ga kanim predočiti u nekim njegovim protegama, prvovrsno gnoseološki a nikako ontološki. Međutim, i s toga polazišta valja mi popačati u jamčevinu riječi - *književnost*, barem glede katekizma, ali jednako tako i glede nekih ostalih žanrova/"žanrova" o kojima ovdje neće biti riječi, a to su: molitvenik, molitva, kalendar, letak, križaljka, povidajka, vjenčić, i dr.

Temeljna bit riječi *književnostu* svezi odabrana problema je ova: gradišćanski Hrvati veći dio primjera svoje tiskovne/tiskane produkcije, u tijeku gotovo pet stoljeća, nazivaju s uvjerenjem i pouzdanošću *književnošću*, a ne čime ostalim.

Pritom je bjelodano da gradišćanskohrvatski povjesnici književnosti², povjesnici uopće i ostali proučavatelji gradišćanskohrvatske književnosti (u daljnjem tekstu GHK), gotovo redovito sve ono što je i *knjižno* smatraju *književnim*, bez obzira na, čak i očiglednu, drugačiju ili drugotniju, ili tek prividnu, strukturu pojedine knjige, teksta, rukopisa i sličnoga.

Navlastito se to odnosi na stariji dio GHK, gdje se, nerijetko, opća struktura svega što je uknjiženo/oknjiženo pripisuje književnim odrednicama. Ima u tome stanovite logike ako se uzme u obzir da se *književno* u GHK, i prije i sada, raščlanjivalo sa stajališta u kojima je književno bilo *ancilla*, kako bi pridonijelo čemu *neknjiževnome*, *izvanknjiževnome*, itd. No, nije uvijek tako u estetskim učincima.

To, dakako, u GHK nije nikakav izuzetak, ali je pravilo što je, rekao bih, pridonijelo ponajviše tome da se GHK priliježu neknjiževne značajke, od općedruštvenih, vjerskih (katoličkih), pismenskih, političkih i sl., do specifičnih i specijaliziranih. Uzroci tome su, opet, specifični, a valja ih potražiti u cjelokupnom životu gradišćanskih Hrvata, onako kako ga oni određuju spram svojega poimanja književnosti i, dakako, kako taj život sa svojom povijesnošću tu književnost sagledava i predočava. Izrekavši to, svjestan sam da ulazim u ono isto polje prigovora o kojem je netom bila riječ, ali GHK je specifikum u kojemu bitnu ulogu ima *recepција* te književnosti a ne književne ili neknjiževne/izvanknjiževne značajke njezinih struktura. Stoga je gnoseološki pristup i neminovan.

Osim toga, recepција i njezine protege, otkrivaju određene strukture GHK na drugačiji način negoli bi to moglo ontološko sagledavanje njezine biti. To nipošto ne rješava opći problem pristupu GHK. Naime, ako sve što u umjetničkom djelu nije objektno, nije ni estetično, i obrnuto, sve što je estetično ujedno je i *objektno*³, onda ni s gnoseološke ravni stvari ne stoje najbolje.

¹ *Die Diskussion um die Standardsprache bei den Burgenländerkroaten. Sprachpolitische und kulturpolitische Tendenzen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts.* Inaugural - Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Vorgelegt von Werner Weilguni. Dezember 1984, str. 150. i passim. (rukopis)

² Usp. moj članak *Povijest književnosti u Gradišćanskim Hrvata*, Fluminensia 2/1992, str. 25-35.

³ Usp. Ivan Focht, *Tajna umjetnosti*, Zagreb 1976, str. 83.

Pritom treba imati na umu da je GHK i *atipična* i *specifična* i u svome povijesnome razvitku i po svojoj strukturi, i njihovim viševrsnim razinama, od kojih je povijesna svijest, putem jezika kao svjedoka te svijesti, vrlo važan činitelj. GHK u razvitku tek sporadično priliježe općim književnim smjerovima, onima što se u europskoj, srednjoeuropskoj, ili čak u matičnim književnim miljeima (Zapadna Ugarska, Austrija, Slovačka, čak i SAD, itd.), realiziraju na isti ili sličan naččin, istodobno ili s manjim ili većim vremenskim pomacima. S tim u vezi GHK *kao* da je u svojim strukturama konzervirana tek vlastitom tradicijom, koja spočetka doduše potječe iz stare domovine, ali ubrzo postaje obilježena protegama izuzetne specifičnosti, oplemenjena ili narušena i protegama sukladnih joj i najbližih književnosti, ne libeći se ni izričaja i na latinskome jeziku, ne samo kao jeziku dijela crkvenoga nagnuća, negoli i nagnuća prema tada internacionalnom, odnosno planetarnom sustavu izričaja na univerzalnome jeziku.⁴

Strukture GHK mogu se sagledati i s te razine. U svakom slučaju one su, te strukture, takvih značajki da su pridonijele stvaranju/proizvodnji djela koja, primjerice u Hrvatskoj, ali i većem dijelu Europe, spadaju u marginalna ostvarenja, ili tek znače i označavaju neznatan dio tijeka tih književnosti, koji je u pojedinim epohama, razdobljima ili stilskim formacijama predstavljao opće skupno književno nastojanje, ali je ono poslije postalo specijalizirano (za crkvene porabe, primjerice) ili anakrono (za pojedine stilske formacije, naprimjer).

Međutim, i takva kakva jesu djela GHK, odnosno ukupnost značajki te književnosti, u gradišćanskim Hrvatima se smatra, sociokulturološki gledano, simbolom identiteta, tojest jednim od simbola autoidentifikacije, uz jezik i katoličanstvo jednim od prvovrsnih u katalogu strukture osjećanja o vlastitoj povjesnosti, ali i (s)tvarih i estetičkih potvrda o tome.

Počesto se književnosni identitet združuje s kojim ostalim, pa se uvijek i ne luči prvovrsnost kojega od njih, shvaćaju se komplementarno.

Pod književnosnim podrazumijevam skup estetskih i neestetskih osobina, a u tim potonjima jednako intermedijalnih, intertekstualnih, socijalnih i socijetalnih, religijskih, političkih, etničkih (i etnografskih) i sličnih značajki. Književnosno, dakako, sadrži u sebi ili pretežite naznake estetskoga s infiltracijama spomenutih značajki, ili pak pretežite naznake izvanestetskih osobina, ali stanoviti elementi upućuju na to da je u tom slučaju uporabljena koja od književnih formi (estetičkih uzanci, i sl.), putem kojih se te osobine realiziraju stvarajući privid književnoga, ili je ostvarenje na *rubnim* određenjenjima književno - izvanknjiževno.

Tako je, primjerice, književnosnu autoidentifikaciju gdjekad teško lučiti od značenja što joj je pridaje Katolička crkva, kao jedne od autoidentifikacija gradišćanskih Hrvatima, ako znamo da se veća skupina gradišćanskohrvatskih pisaca

⁴ Glede toga usp. npr.: Franz Probst, *Die lateinische Literatur der burgenländischen Kroaten*, u: S. Geosits, *Die burgenländischen Kroaten im Wendel der Zeiten*, Wien 1986, str. 81-90; F. Probst, *Luka Roženić und die lateinische Literatur der burgenländischen Kroaten. Eine Sendung anlässlich seines 150. Todestages*, 1-7 (rukopis iz dokumentacije ORF-a Radija-Burgenland, Hrvatska redakcija)

svjetovnjaka javlja tek u XIX. stoljeću, uglavnom u drugoj polovici toga stoljeća, a intenzivnije tek u XX. stoljeću, također u njegovu drugome dijelu.

Istodobno, navlastito predmetnotematska razina GHK, ne samo što služi iskazivanju takvih stajališta, nego preuzima i mnoge njihove ideje. K jednu: GHK jest simbol identiteta i autoidentifikacije, ali u sebi sadrži, barem opće, elemente ostalih simbola te vrsti. Teško je, znači, previdjeti tu uzajamnost i ne shvatiti da ona (komplementarnost) čini znakovite protege njezine bitne strukture, poticaja, funkcioniranja/funkcionalnosti, itd.

U vezi s tom općom slikom valja mi promatrati i žanrovsku sliku GHK, a ona ne bi bila sasvim pristupačna da ne izdvojim još neke činitelje koji su važni za njezino razumijevanje:

a) Gotovo u svim žanrovima bjelodana je upitnost o njihovu književnome postojanju, odnosno o njihovoj isključivo književnoj (estetskoj) iskazivosti, ali to vrijedi tek onda kada se GHK promatra s općih, u većini književnosti sankcioniranih uzanci, navlastito onih institucionalnih, poglavito crkvenih.

Ovdje izdvajam žanrove uglavnom svjetovna karaktera koji se u njihovim strukturama detektiraju bez posebna problema. Pretežno su to žanrovi što se javljaju u ovome stoljeću (drama, roman, pripovijest, novela, pjesma u prozi, itd.). Pod *svjetovnim* također ne mislim na diobu estetskoga po miljeu ili kontekstu u kojem je koje književno djelo nastalo, iako ću to poslije morati problematizirati. No, zbog razvidnosti u relativnoj diobi pragmatske namjene *duhovne (religijske, vjerske i sl.) i svjetovne* nakane pojedinih djela GHK, valja mi ih lučiti kako bih lakše predočio određeni problem.

Dakako, očita je komplementarnost na objema razinama, objektivnoj i subjektivnoj (*duhovno* ↔ *svjetovno*, *duhovno* ↑↓ *svjetovno*, tojest: *svjetovno* ↑↓ *duhovno*, *svjetovno* ↔ *duhovno*), pa o tome ne dvojim. Ipak, znakovito je da su pojedini žanrovi sankcionirani čak zakonskim/"zakonskim" uzancama/uvjetima. Poglavitno se to odnosi na, uvjetno nazvane, *crkvene (duhovne, itd.) žanrove*, jer su oni određeni koncilskim i ostalim nuputcima, jednako kao što je tzv. svjetovna književnost uvjetovana modom žanrovskih uzanci/uvjeta, svjetovnih institucija, itd.

Dakako da uvijek i u jednome i u drugome ima odstupanja, pa su ona i najzanimljivija, navlastito u crkvenim žanrovima, kako sam ih uvjetno nazvao za ovu namjenu. Primjerice to pokazuje razvitak, metodologija, svrha, sadržaj, jezik i ostale osobine recimo katekizma, molitve, molitvenika, itd.

Kada se međutim GHK sagledava iz njezinih vlastitih struktura i struktura njezinih referenata i recipijenata te s razina referencije i recepcije, i njihova međuodnosa, ta je upitnost dostatno problematična i dvojna.

U monografiji *Ignac Horvač* napisao sam: *Gradišćanskohrvatska književnost*

XX. stoljeća, iako literarno osvještenija, sačuvala je mnoge značajke te književnosti iz prethodnih razdoblja od XVI. stoljeća nadalje. Ponajprije te značajke valja uočiti u onih pisaca gradišćanskih Hrvata koji su književno obilježili i tipičnost i specifičnost te književnosti, a temeljna je značajka: pragmatika vezanost za izvanknjiževni kontekst.

Struktura se izvanknjiževnog konteksta, u pojednostavljenu globalnome planu, može označiti dvama činiteljima: temeljnom željom za očuvanjem jezika kao simbola identiteta i željom za učinkovnošću predmetnotematskih razina književnih djela.

Ostale strukturne razine samo su njihovi distribuenti, a estetska opsluživost rijetko je prvovrsno polazište gradišćansko-hrvatskih pisaca. Ta, estetska, opsluživost seže tek do korektno receptivne moći. Ponajprije se to odnosi na prozni a nešto manje na pjesnički dio GHK.

Između ostaloga, te su značajke dobrim dijelom priječile i stanovite integrativne procese s matičnom, hrvatskom književnošću. Bez obzira na to GHK je u gotovo pet stoljeća svoje raznolike ukazljivosti dala više značajnih pisaca i pokazala svoja dostignuća što ih je stvarala u vlastitim strukturnim zamislama i u skladu s književnim potencijalima što su sudjelovali u stvaranju njene pojedinačne i globalne slike

b) U GHK nisu razvidne stilske formacije, usudio bih se reći ni epohe i razdoblja, ako ih promatram samo u općeeuropskom književnom kontekstu. Stoga GHK ne prati karakteristične žanrove epoha, razdoblja i stilskih formacija, kao ni njihovu modnost, što je uobičajeno u većini ostalih književnosti.

Kada se to gdjekad slučajno razaznaje, to je realizirano u segmentima kojega djela GHK, a i to je većinom puka slučajnost. Ni povjesničari GHK nikad ne govore o stilskim formacijama te književnosti.⁶ Ona se u njih razdiobljuje na *narodnu i umjetnu*⁷, segmentira se po djelatnicima ili društvenim i crkvenim pokretima⁸, shvaća se kao zbir pisaca i djela⁹, prvovrsnost kao odjelitost pridaje se crkvenoj književnosti¹⁰, segmentiraju se književni rodovi¹¹, itd. No, ako pogledamo i analiziramo i povijesti domovinske književnosti naići ćemo na isti problem, samo s umješnijom elaboracijom, konstrukcijom i sl.

6 Usp. M. Stojić, *Povijest književnosti u gradišćanskih Hrvata*, passim.

7 Usp. F. Sedenik, *Naši pišci i književnost*, Sopron 1912, str. 16-70, 70-156; u tome ga slijedi i Mate Ujević (*Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1934, str. 52-66).

8 Martin Meršić ml., *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Rijeka 1972. (*Hrvatska lutorska književnost, lutorska književnost i njihov rad*, O.c., str. 14-19, 19-33; Štefan Zvonarić, *Franjevci kao utemeljitelji nabožne literature u Gradišćanskih Hrvata*, Kačić XIII/1981, str. 51-59. Itd.

9 M. Meršić ml., *NACRT za povijest književnosti Gradišćanskih Hrvatov*, Gradišće 1969, str. 51-59.

10 Andreas Karall, *Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, Theol. Diss. Wien 1963; M. Meršić ml., *Crikvena književnost Gradišćanskih Hrvatov do početka 19. stoljeća*, Gradišće 1970, str. 47-59.

11 N. Benčić, *Pjesništvo Gradišćanskih Hrvata*, Dometi 8/1971, str. 23-32.

Ponešto se više, ali ne zasebno, pisalo o postojanju stilske formacije baroka u gradišćanskih Hrvata. No, glede toga, na književnim primjerima jednostavno se može pokazati da oni nemaju književne značajke te stilske formacije. Ona se shvaća više kao nabožna osjećajnost/osjećanje, kao manifestacioni trend i određeno socijetalno stanje duha a ne kao književna pojava. Tojest, ta se osjećajnost kao značajka baroka i baroknosti pridaje i književnosti, odnosno onome što se njome što podrazumijeva, što je u to doba nastala, iako u njoj nema potvrda za to.

c) GHK je sankcionirala one žanrove koji su u ostalim književnostima bili na marginama glavnih tijekova. S vremenom su oni, glede tih književnosti, postali i anakrona pojava, jer u nekih podrijetlo seže u žanrovske strukture srednjovjekovne književnosti, a strukturom pokazuju istovjetnu tipičnost i topičnost. S tim u vezi primjećujem *protežnost* tih žanrova od prvih djela iz druge polovine XVI. (Stjepan Konzul) i početka XVII. stoljeća (Grgur Mekinić) pa do današnjih dana. Pritom pragma predmetnotematskih razina prevladava nad književnim nakanama. Međutim, ta protežnost seže i dalje, ako uzmemo u obzir komparabilnost kojom se posize za pragmatiskim primjerima od najstarijih vremena europske književnosti, pismenosti, itd., ali i ostalih primjera iz ostalih područja, koja se potrebom pragme inkorporiraju u ona djela što se smatraju književnima u bilo kome načinu, pristupu, itd. Otuda, dijelom, i iduća značajka te književnosti.

d) Jedna od značajki GHK je i miksija sankcioniranih žanrova, odnosno miksija unutar struktura pojedinih knjiga. To je karakteristično ne samo za GHK nego i za ostale književnosti, navlastito u vjerskim, duhovnim, crkvenim i sličnim žanrovima, ponajviše u knjigama.

Primjerice, gotovo je uobičajeno da su u gradišćanskohrvatskom molitveniku, ili lekcionaru, pridoda katekizam (skraćeni ili koji ostali), katekizmu koja molitva ili skupina molitava, ili što slično, da se, naprimjer, katekizam ispiše i u stihovima, ali češće u prozi; štoviše da se ti izričaji i ukrštaju prema zamisli ili modelu njegova autora, prevoditelja, prerađivača, mecene, pragmatiskih namjena glede institucionalnih uzanci Crkve, različitim socijalnim, intelektualnim i ostalim razinama miljea, itd.

e) Tek u novije doba javljaju se "moderni"/moderni žanrovi relativno primjenjeni i primjereni vremenu, barem s izričajne strane, koncepcijske, ili koje ostale. U predmetnotematskom pogledu oni su u GHK specifični, kao, uostalom, i u svakoj isključivo narodnosno određenoj književnosti sa specifičnim potrebama, tojest namjenama, povijesnom i književnom svijesću.

f) U hijerarhiji žanrova ponajprije prevladavaju katekizmi, molitvenici i lekcionari, a potom kasnije, i ostali, pretežno crkveni, uknjiženi žanrovi, također pragmatске naravi.

Predočit ću sada neke karakteristične osobine katekizma kao žanra što se u GHK javlja kao književna očitost.

II.

Budući da sam u svome tekstu spomenuo stanovito dvojenje o književnoj žanrovskoj odredljivosti katekizma, valja mi ponešto reći i o tome iz takozvane pozitivističke povijesne perspektive.

Katekizam se određuje na različite načine, već prema prigodi namjene i karaktera teksta, ali bit definicija ostaje ista. Tek nijanse toga određenja znaju gdjekad biti problematične za tu osnovu. To prepuštam katehetskim stručnjacima za povijest i mijene struktura katekizma od vremena kada je kateheza počela učenjima i podučavanjima o evanđeljima, do najnovijega katekizma Rimske crkve, iako ću povremeno ući i u to područje, onoliko koliko je to nužno za predmet mojega izlaganja.

Glavna je razlika u tome što je uobičajeno u starijih proučavatelja katekizam vezati isključivo za crkvene pragmatične nakane, a u novijih tumača razvidna je težnja da se katekizam shvaća i kao *književni* žanr unutar institucionalnih odredaba, iako, povijesno gledano stariji katekizmi pokazuju veću intermedijalnu fleksibilnost u nastojanju glede odnosa *institucionalno* ↔ *književno*. Toliko o općem planu sagledavanja, koje se autore preferira, kakve su koncepcije zadane ili zatražene, koliko je čega zahtjevnog u kojoj od struktura posebno naznačeno, kojem vremenu je primjenjeno, kao i kojem je recipijentu taj žanr, sastavljen i uknjižen, namijenjen.

Preporučam tek neka kratka određenja pojma *katekizam*, bez namjere da budu potpuna, nego s namjerom da se u ovome tekstu on počne strukturno otkrivati.

Katekizam je (u starini još *katekizmo*, *katekizmuš*, *katehizmus*, *katekižam*, *katekižmo*) knjiga u kojoj se tumače osnovne istine kršćanske vjere; crkv. lat. *catechismus*.¹²; Katekizam (*slat. catechisnus*, → *KATEHEZA*). *Priručnik koji sadrži vjerske pouke u obliku pitanja i odgovora. Prvi se katekizam javlja u VIII. stoljeću, ali će svoj procvat doživjeti tek u XVI. stoljeću, u doba protureformacije, radi pobijanja reformističkih struja. Katekizam su izdavali i reformatori (npr. Luther i Calvin). Najpoznatiji pisac katoličkih katekizama jest Belarmin († 1621)*¹³.

Katekizam, - zma, 2. mn.. *katekizāmā* (katihízis) - 1. kratko izlaganje kršćanskoga vjeronauka u obliku pitanja i odgovora; 2. knjiga s pitanjima i odgovorima iz područja kršćanskog vjeronauka; prenes. *didaktičko djelo koje izlaže temeljne principe neke nauke uopće (ne samo vjerske)*¹⁴; itd.

Osim rječničkih, "briketiranih", natuknica u novije se doba pojavljuju u različitim publikacijama, pretežno vjerske provenijencije, i tzv. širi aspekti (povijesni, strukturni i ostali) pojma *katekizam*, a navlatito to čine specijalizirane katehetske publikacije. (Najstarijim katehetskim časopisom u svijetu drži se *Katechetische Blätter*

12 J. Šetka, Hrvatska kršćanska terminologija, Split 1976, str. 124.

13 Anđelko Badurina, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1990, str. 326.

14 V. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1990, str. 326.

što ga izdaje *Deutscher Katecheten Verein* iz Münchena već 120 godina. U nas se pojavljivalo više katehetskih časopisa, ali je, po mojoj prosudbi, najseriozniji *Kateheza*. I mnoge su knjige posvećene katekizmu i katehezi, neke prevedene u nas ili originalna djela naših autora.¹⁵⁾

Neki su autori zavirili u etimološko i povijesno značenje, pak tako doznajem u digestu i ovo: *Izraz 'kateheza' (...) ne nalazi se u NZ, gdje se, naprotiv, pojavljuje glagol κατηχεω (doslovno: odjekivati, činiti da odjekuje) sa značenjem: poučavati, usmeno naučavati, pripovijedati) (usp. Lk 1,4; Dj 18,25; 21,21; Rim 2,18; Kor 14,19; Gal 6,6). U tom se smislu "kateheza" u NZ pojavljuje u neizdiferenciranom obliku, zajedno s drugim izričajima koji označavaju različita označavanja službe riječi: evangelizaciju, poučavanje, proroštvo, svjedočenje, pobudnicu itd. (...) Među ovim različitim izričajima moguće je međutim uočiti osnovnu razliku između prvog navještaja ili proglašenja kršćanske poruke*

[s glagolima kao što su: uskliknuti (...); propovijedati, evangelizirati (...), naviještati (...); svjedočiti (...), i drugog momenta tumačenja i produbljanja, unutar kojeg su: poučavati (...); razgovarati; predati, izručiti (...)]¹⁶⁾

Začetke katekizma nalazimo još u najstarije doba u krsnoj katehezi, potom u otačkim mistagoškim katehezama [Sv. Ćiril Jeruzalemski (ϣ 386), Sv. Ambrozije (ϣ 397)], u pokušajima Sv. Augustina, a na zamolbu kartaškog đakona Deogratiasa, nalazimo pokušaje iznošenja teorije kateheze (*De catechizandis rudibus*, oko 405. g.), navlastito u djelu *De doctrina christiana* (4 knjige, 396/97, dovršene 426) postavlja temelje kasnijim katehetskim knjigama (: odabir onoga što je važno i prikladno za naučavanje; tipovi recipijenata (*idiotae urbani, artes liberales*); *Treba ih naučiti čitati Sveto pismo u svjetlu njihove nove vjere, duhovno, a ne više samo književno.*¹⁷⁾; "užitak u djelu", itd.].

Neki autori smatraju da je prvotna kršćanska kateheza polazila od samoga evanđelja kao najpouzdanijeg teksta te vrsti. Naime: *Luka piše Teofilu svoje Evanđelje s obrazloženjem "da se tako osvjedočiš o pouzdanosti svega u čemu si katekiziran (perī hōn kathēhéthés) (LK 1,4)"¹⁸⁾ Naime Biblija je "u prvim stoljećima kršćanstva 'katehetski priručnik', kako to zacijelo svjedoči svečano predavanje Evanđelja, jedan od najsvečanijih obreda staroga katekumata"¹⁹⁾ Glede Biblije kao katehetskog štiva smatraju se i spomenuti tekstovi Sv. Augustina.*

15 Primjerice: Ferdo Heffler, *Građa za povijest hrvatske kateheze*, sv. I, Zagreb 1932; Emanuel Hoško, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb 1985; Emilio Alberich, *Kateheza i crkvena praksa*, Zagreb 1988; *Religijsko-pedagoški rječnik*, Zagreb 1990; *Itd.*

16 Emilio Alberich, *Kateheza*, *Kateheza* 2/1990, str. 9-10.

17 Guy Bedouelle, *Nastanak književne vrste "katekizam"*, *Svesci* 47/1982, str. 37.

18 Usp. Jerko Fućak, *Biblija - trajni "katekizam"*, *Kateheza* 2/1985, str. 37.

19 *Ibid.* Prema: Bonaventura Duda, *Biblijski temelji katehizacije*, *Vjesnik đakovačke biskupije* 2-5/1966. (p. o.) str. 2-3.

Srednjovjekovlje inzistira na "mnemotehničko"-memorijskom, prema tome i sofisticiranome shvaćanju naučavanja: uči se *Credo* (češće Apostolsko negoli Nicejsko-carigradsko.²⁰), *Pater*, poslije *Glorija* i slične uobičajene molitve, kadšto i znane misne molitve i napatke o sakramentima.²¹

U svezi s etimologijskim i povijesnim značenjem Emilio Alberich smatra da se izraz *kateheza* ne nalazi u *Novome zavjetu*, nego se u tom biblijskom dijelu pojavljuje glagol *odjeknuti*, *činiti da odjekuje*, sa značenjem: *poučavati*, *usmeno naučavati*, *pripovijedati*, kao u ovim primjerima *Lk 1,4*; *Dj 18,25*; *21,21*; *Rim 2,18*; *1 Kor 14,19*; *Gal 6,6*. Dalje on piše: *U tom se smislu 'kateheza' u NZ pojavljuje u neizdiferenciranom obliku, zajedno s drugim izričajima koji označavaju različita očitovanja službe riječi: evangelizaciju, poučavanje, proroštvo, svjedočenje, pobudnicu itd.*²² (...) *Među ovim različitim izričajima moguće je je međutim uočiti osnovnu razliku između prvog navještaja ili proglašenja kršćanske poruke [s glagolima kao što su: uskliknuti (...), pripovijedati (...); evangelizirati, naviještati (...); svjedočiti (...), i drugog momenta tumačenja i produbljanja, unutar kojega su: poučavati (...); razgovarati (...); predati (...), izručiti (...)].*²³

Iz vremena Karla Velikog dolazi u učenju i forma u obliku pitanja i odgovora, uobičajena u srednjovjekovnim "enciklopedijskim" djelima (npr. *Lucidar*). Na principima *communiter* i *memoriter* inzistira Petar Abelard glede katehetske uporabnosti Apostolskoga simbola i Očenaša. Katehetska usmenost nalazi potvrde i u učenjima Honorija (*Elucidarium*), dominikanca Laurenta (*Somme le Roi / Summa pro rege*) i ostalih.²⁴

Potom reformatori, ponajprije Luther, stvaraju na osnovi raznolike katehetske tradicije i katekizam, veliki i mali. G. Bedouelle veli²⁵: *Jezgrovit, odgojan, vjeran novom nauku, dvojaki luteranski katekizam prvi se približava definiciji koja će se uskoro nametnuti. Međutim, tek Calvin će naglasiti službeni karakter priručnika koji je određen da postane institucija u Crkvi. (...) Calvin je katekizmu označio važnu ulogu u organizaciji Crkve. Pravnik i teolog, reformator Ženeve prvi je dao katekizmu institucionalni status. (...) Nalazimo se pred odlučujućom evolucijom. Od sada se traži poznavanje vjere za djelatan ulaz u Crkvu i njezina slavlja: (...) Calvin je otkrio ono što je bila drevna kateheza. Lutherov obiteljski katekizam Calvin zamjenjuje činom Crkve. Dapače, on svjesno pretvara katekizam u ispovijest vjere, i to ne samo*

20 G. Bodouelle, *ibid.*

21 *Ibid.*

22 Emilio Alberich, *Katekizam*, *Katekizam* 2/1990, str. 9-10. Ovdje se pisac poziva na sljedećeg autora i njegov tekst: B. Maggiori, *Le funzioni di parola nell'esperienza delle comunita neotestamentario*, Servizio della Parola, 81/1976, str. 33-34.

23 O.c., str. 10.

24 *Ibid.*

25 O.c., str. 39.

za djecu. (...) ženevski će katekizam biti zamijenjen 1563. katekizmom zvanim Hajdelberški (...). Međutim, Lutherovi i Čalvinovi katekizmi su se pokazali toliko važnima da su se s katoličke strane brzo pojavili takmaci i suparnici.

Tako Calvinov katekizam osporava isusovac Edmond Auger započinjući razdoblje tzv. *svađalačkih katekizama*. Dominikanski je teolog Bartolome Carranza de Miranda (1503-1576) *definirao katekizam kao "abecedarij naše vjere, koji sadrži glavne sastojke i načela kršćanske vjere", "jednako star kao i sama vjera", te time katekizmu dao širi smisao izlaganja vjere, kako su nam to ostavili i crkveni oci.*²⁶

Čini se da je najuspješniji kontrareformator glede katekizma bio isusovac i prvi isusovački poglavar u njemačkim zemljama Petar Kanizije (Canisius, 1521-1597), a sa svojim trima katekizmima, nazvanim poslije kanizijevskima, smatraju ga katehetski povjesničari pretečom te vrsti katoličke literature. Njegovi su katekizmi: *Summa doctrinae christianae tradita et in usum christianae pueritiae nunc primum edita* (1555), *Catechismus minimus* (1556) i *Pervus Catechismus catholicorum* (1559). Poslije njega glasoviti su katekizmi Josepha Deharbea, Roberta Bellarina, Jakova Ledesme, Agostina Valiera, i dr. Neki su u svezi s nekim spomenutim imenima podijelili katekizamski odgovor Katoličke crkve reformacijskim sličnim djelima u tri katekizamске tradicije: kanizijevsku, tridentsku i belarminovsku.²⁷

Glede *Biblije* i katekizama dolazilo je i do stanovita rivalstva²⁸, a u novije vrijeme u nekim se zemljama istiskuje, navlastito pedesetih godina i sam izraz *katekizam*, što ga zamjenjuju izrazi *kateheza* i *katehetski*.²⁹

O katekizmu E. Hoško³⁰ kaže: *Opravdano je govoriti o katekizamskoj literaturi kao i o povijesti takve literature jer katekizmi nisu samo sredstvo kateheze nego i literarna vrsta pa imaju određene značajke po kojima ih se može razlikovati od ostalih sredstava kršćanskog navještanja kao i kod drugih oblika literarnog izražavanja kojima se osobito služila književnost katoličke obnove. (...) Druga je oznaka pedagoška narav teksta koja sastavljaču katekizamskog teksta nameće zadatak da sadržaj izrazi i tekst sastavi tako da se nauči napamet. Taj isti zadatak uvjetuje razgovornost, treću značajku katekizma kao osbine književne vrste, pa katekizmi imaju redovito literarni oblik, strukturiran na dijaloški način izmjenom pitanja i odgovora.*

Te ću značajke koje pretpostavljaju književno još razmatrati, ali, kako već rekoh, ne bez stanovitih komparabilnih prožimanja.

Iako u GHK i pismenosti ima potvrda o pismenskognjiževnoj poslenosti gradišćanskih Hrvata³¹, katekizam je onaj žanr što je, uz molitvu (i molitvenike) zacijelo najstariji, danas poznati, žanr te književnosti.

26 O.c., str. 40.

27 J. Fućak, str. 38 (Usp. i podrubak 13. toga teksta)

28 Marko Pranjić, *Biblijska kateheza*, Kateheza 1/1988, str. 59.

29 E. Alberich, O.c., str. 10.

30 O.c., str. 147.

31 Usp. M. Meršić, *Znameniti i zaslužni....* str. 7.

Martin Meršić ml., primjerice spominje oltarni rubac (antipendium) što su ga Hrvati sa sobom donijeli u novu domovinu. Na tom rupcu bile su crvenom svilom izvezene Božje zapovijedi.³² Kako je taj antipendij/antependij (oltarnik koji zastire prednji dio oltara, incef, palij, predoltarje, predoltarnica, predoltarnik;³³) izgubljen o njem postoji mišljenje da su izvezena slova bila slovačka³⁴, ali su pretpostavke da bi to ipak bila bosančica ili glagoljica.³⁵

Osim toga dvojbena podataka, ponajčešće se kao prvi rukopisni dokument spominje *Klimpuški misal*, odnosno *Klimpuški fragment* iz 1501. g. u kojem je 1564. g. svećenik Juraj Vuković³⁶ iz Jastrebarskog zabilježio ćirilicom, bosančicom i glagoljicom *Očenaš* i uskrсну (velikonoćnu) pjesmu *Kristuš je gore ustaš*³⁷.

Već je za potrebe gradišćanskih Hrvata Stjepan Konzul Istranin sastavio prvi katekizam tiskan latinicom 1564. godine, a u novije vrijeme i reprintiran: (...) *hrvatska zainteresirana javnost sada ima u ruka (...) osebujno zanimljivo reprint-izdanje Katekizma "Katehismus ledna malahna kniga, v' hruaczki iztumatsena" (1564). (...) U Željeznu je dr. Nikola Benčić prilikom koreferata naglasio, da je "Katekizam" Stipana Konzula zapravo prva knjiga za onu granu hrvatskoga naroda, ku danas nazivamo Gradišćanske Hrvate. Premda iz povjesnoga gledišća gledamo "Klimpuški fragment" iz 1561. za najstariji pismeni dokument, dakle za prvi pismeni dokaz Hrvatov u bivšoj zapadnougarskoj i austrijskoj dijaspori, je to samo fragment a Konzulov protestantski katekizam je ipak knjiga*³⁸.

Tako Konzulov *Katekizam*, zajedno s pjesmaricama Grgura Mekinića (Pythiraeusa) iz 1609³⁹. i 1611⁴⁰. stoji na početku GHK. No, iz pera nekog gradišćanskog Hrvata⁴¹ prvi se katekizam pojavljuje kao dodatak prvom poznatom

32 Ibid.

33 Usp. J. Šetka, O.c., str. 30.

34 Sándor Pal, *A dunántuli evangélikus egyhágherrilet*, Sopron 1924; usp. M. Meršić ml., ibid.

35 Ibid.

36 O povijesti autorstva i čitanju tih tekstova valja vidjeti u različitim pregledima segmenata povijesti GHK.

37 Ibid.; *700 Jahre St. Jakobskirche und Pfarre Klingenberg, Ein Beitrag zur Geschichte der Pfarre Klingenberg von Stefan Goesits*, Wien 1976, str. 83-85; itd.

38 Hrvatske novine 45/1991, str. 6.

39 DVSEVNE / PESZNE PSALMI / TER HVALE VZDANIA DIACH- / KE, OD BOGABOIECHUH VCHENIH MVSI / V nimskom i nikuliko V ugerfz- / kom laziku fzapraune, a fzada / pak V Heuratzku iazik / preobemvte po. / Gerguru Pythiraeufu alit Heruatz / ki Mekinichiu Pri S. Križi / kol Soprona Pleba- / nužu. / STAMPANE PRI Sz. KRISI PO / Imbe Farkafu u letu Chriřtuffeum. / 1609.

40 DRVGE KNIIGE. / DVSSEVNIH / PESZSZAN, PSALMOV, / Hymnuffeu, ter huale uzdanja / vzetih iz Sz. Piřzma, iz zgouora Sz O / tacz, i znolitau mudrih knjiřnikou, / lipo fzapraune i popiřzane / po / GERGVVV PYTHIRAEVS= / Ju, alit Heruaczki Mekinichiu, pri / Sz. Križi koll Soprona / Plebenuřfu. / STAMPANE PRI SZ: KRI- / ři, kako perue, tako i oue, na vlařschiem / fztrořsku Authora, po Imre Far- / kařfu, u letu Chriřtuffe- / uom 1611.

41 U naslovu se pojavljuje samo ime mecena Jandre Sgodicsa (řgodicsa)

katoličkoj tiskanoj knjizi *Horvaczko evangelye*⁴² a pod naslovom *CATECHISMUS. Toje / Nauk Kerscsyazki Opcjnzki ztarim i mladim / lyudem potriban va pitanja, i odgovore razlofen. / Po / PETRI KANISIUSU Jefuvitzkoga reda Sz. Pijz- / ma Doctoru.*⁴³

Prvi samostalni katekizam GHK danas se smatra onaj Jurja Damšića/Domšića pod naslovom *KRATKA / SPRAVA NAUKA / KERSCHIANZKOGA / Od / Veliko Miloztiunoga, / y Veliko Poztovanoga / GOSPODINA, GOSPODINA / ADOLPHA / Jurzkoga / BISKUPPA, &c. / Na horvaczko Stomachena, / j na Stampanie dana / od / GEORGYA DAMSCHICZA, / Plebana Zillingdoffzkoga. / Stampano Beczkom Novom Mefti, pri / Samuel Mülleru, Varoskom Stamparu, Va- / lieti M. D. CC. XXXIV.*⁴⁴ Taj je katekizam, jednako kao što je pripremljen/preveden po predlošku jurskog biskupa Adolpha Grolla bio i predložak idućem gradišćansko-hrvatskome katekizmu⁴⁵ koji ima naslov *HORVATZSKI / KATEKIZMUS / Aliti / KRATAK NAUK KERS- / CHANSZKI / Roditelyem, Gojzpodarom, / Skolnikom, mladim lyudém, / zjim / Horvatjzkoga jezika va Ugerfzkoj zem- / lyi prebivajuchim kerschenikom na dujno / zvelicfene pripravlyen, i va marlyofsta- / nye, polzlujsanye, ter obderjavanye / z-pravum / zerdcsenum lyu- / bavum preporucfen. / Stampan va letu 1747. / Nahajafe blizu Seléznoga, polag / z. Briga / Kalvarie pri Dvorfzkom knigaru Ja- / kovu Wanbek.*⁴⁶

L. Kuzmich⁴⁷ navodi: *Der Verfasser dieses Katechismus ist mit hoher Wahrscheinlichkeit ein Franziskaner, vielleicht **Bogović** oder (und) **Palković**. O. Šojat schreibt das Werk irrtümlich dem Jesuiten J. Mulih zu. Im Vorwort und an 2 weiteren Stellen (S. 121, 136) wird eine dazugehörige Fibel (Sslabikar) erwähnt.*

Glede te Kuzmicheve opaske navodim Olgu Šojat⁴⁸: *Ovdje nabrojena djela Jurja Muliha, koja nisu pisana jezikom i grafijom kajkavskih pisaca zagrebačkoga kruga, vjerojatno će se moći dopuniti anonimnom publikacijom pod stvarnim naslovom Horvatszki katekizmus aliti Kratak nuk kerschanzki roditeyom,*

42 *HORVACZKO / EVANGYE- / LYE, / Szkupa Z-popijzanyem Muke nafega / Jzpařitelya JESUSA KRISTUSA y Katolicsanzkim / naukom / Polag Uredbe y Zakona Rimzki Mařni / kny / Szim Katolicsanzkim Duhovnim Pařz- / tirom, i Ucsetyim Mladenczom na / novo Stanpano, y poredgyeno. / Krez Milozjtivno Nadilyenje Poglavitá, / y veliko Pořtovanoga / Gozpodina Jandre Jgodicsa / veliko vidnoga Gyurfzhoga Kanonika, / ij Lectora. / GYURI, / Stampano kres Jofepħa Āntona Streibig M.DCC.XXXII.*

43 Glede toga katekizma Ludwig Kuzmich primjećuje (*Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mi einer primären Bibliographie*, Eisenstadt 1992, str. 54): *Das erste bekannte Druckwerk, das eindeutig auf kajkawische Evangelienbuch "Szveti evangeliomi" von Tyrnau 1694 zurückgeht.*

44 Usp. Alojz Jembriħ, *Juraj Damšić i njegov "Nauk keršćanski" (1744)*, Željezno 1944, str. 5-74.

45 O.c., str. 41.

46 O.c., passim.

47 O.c., str. 55.

48 O. Šojat, *Juraj Mulih (1694-1754) kao kajkavski pisac i kao kulturno-prosvjetni radnik*, Kaj V-VI/1983, str. 36.

gospodarom, skolnikom, mladim lyudém i szim horvatszoga jezika va Ugerszkoj zemlyi prebivajuchim kerschenikom na dussno zvelcsenxe pripravlyen, i va marlyivo stanye, poszlussanye, ter obdarsavanye z-pravum czerdchenum preporuchen. - Stanpan va letu 1747. Nahajasze blizu Seléznoga polag sz. Briga Kalvarie pri dvorszkom knigaru Jakovu Wanbek (Vel. 13,4 X 8 cm; [4] + 144 str. sign.: NSBZ, R II D-16° - 31.) *Autor i mjesto tiskanja nisu označeni. Djelo je pisano čakavsko-ikavskim govorom Hrvata u Ugarskoj i grafijom toga književnoga područja (koja se razlikuje od zagrebačke).* - *Prije nego što se ova anonimna publikacija definitivno pripiše Jurju Mulihi, njezin sadržaj treba usporediti sa sadržajem onih djela koja zajamčeno pripadaju tom autoru, jer letimična analiza pokazuje da između ovoga katekizma i Mulihova Posla apoštolskoga postoje dodirna mjesta. Detaljno uspoređivanje prelazi, međutim, okvir rada na ovom bibliografskom popisu Mulihovih kajkavskih izdanja.* - *Ovdje navedeno djelo upućuje na naslov *Catechismus [!] croaticus*, što ga Tomaš Mikloušić spominje u svom Izboru dugovanj vsakovrstneh (1821), označujući pritom Jurja Muliha kao autora i 1742. kao godinu tiskanja; do danas to djelo nije nađeno*⁴⁹.

Obično se katekizamsko gradivo u GHK pojavljuje združeno s građom kojega ostaloga žanra. Poglavitito s molitvenicima, tojest molitvenim pjesmama, i to kao dodatak, a gdjekad je obrnuto, a u skladu s izvornom strukturom katekizma, pa se pjesme pojavljuju poslije katekizma. No, to potonje nije često, barem ne u početku pojavljivanja gradišćansko-hrvatskih katekizama.⁵⁰

U tom pregledu poslužit će mi Kuzmicheva bibliografija⁵¹

Od spomenutih katekizama ilustrativno ću spomenuti samo neke, one najranije. To su, primjerice:

DUHOVNI / VERTLYACZ / Z-TRIMI RÓSICZAMI / va / NÓVOM GRADU, / Od / Duhovnih Szinov Réda / Szvétoga / FERENCZA / nakincsen. / BOGU y MARII / Offrovan, / Ter / OTCZU SZERAFINSZKOMU / darovan. / Va kóm Jze nahajaju pobošne / Molitve, ugódne Jacske, y lipi Nauk / Kerschanfzki. CUM PERMISSU SUPERIORUM. / SOPRONI, / Stanpan va Léti 1753. pri Jojefu Sziefzu.

Priprava, odnosno autorstvo te knjige pridaje se Laurentiusu Bogovicsu i Godefridusu Pallkovicsu.

Osim molitveno-pjesničkog dijela i kalendara ima i katekizam što se oslanja na onaj tiskan 1747: *Das Gebetbuch enthält ein Vorwort der beiden Verfasser, einen Jahreskalender (1753-1804), wichtige historische Ereignisse und "Tri rožice" = Gebete, Kirchenlieder und als dritten Teil (269-318) einen Katechismus in Fragen und Antworten, wobei viele Passagen wörtlich aus dem Horvatszki Katekhizmus von 1747*

49 Usp. ostalu literaturu u: Kuzmich, O.c.

50

51 O.c.

entnommen sind⁵². Kratki katekizam priložio je Laurenczius Bogovics (Lovre Bogović) i glasovitoj knjizi s naslovom: *HISA ZLATA. / Z-MARLYIVIM TRUDÓM, / Y Z-VELIKUM SZKERBLYUM UZIDANA, / PRI SZ. BRIGU KALVARIE / OD / P. LAURENCZIUSSA BOGOVICSA / Marianjzke Prov. Réda Sz. Ferencza / Szerafinjzoga Nedil. Horvat. Prod. / BLASENOI / DIVICZI MARI / SELÉZANSZKOI / Of frovana, ter / Sz. OTCZU SZERAFINSZKOMU / Preporucsena, / Za obatrenye pobósnoga korvatczkoga / Naróda: va koi / zze nahajaju / Izibrane / MOLITVE, OFFICZIUMI, / LITANIE, BRATINSZTVO, / BLAGOSZLOVI, KRISNI PUT, / UGODNE / JACSKE, KERSCHANSZKI NAUK, / Y ZERCZALO K-SZ. SZPOVIDI. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / Stamoana va leti 1754. Ori JOSEFU SZIESZU. / Mórefze naiti blizu Seléznoga polig Sz. Briga Kalvarie kod / Jakova Wambeka Dvórfzkoga knigara.*

Kuzmich i ovdje ima napomenu: *Ähnlich wie "Duhovni vertlyacz" enthält auch dieses Buch Gebete, geistliche Lieder und als dritten Teil (511-551) einen kurzen Katechismus, Bogovičs Werk hat sich zum populärsten Buch der westungarischen Kroaten entwickelt. Im Vorwort wird die Auflagenzahl mit 1500 angegeben. Im 19. Jahrhundert hat es unter J. Fitzkos Neubearbeitung als "Nova hiža zlata" einen zweiten Höhepunkt erlebt.*⁵³

Glasoviti su, nadalje bili, u miksijskim djelima ili samostalno, zapaženi i popularni, Palkovičevi, katekizam Mathiasa Laaba, Jože Fitzka (Ficka), i mnogih nepoznati pisaca i pripravljača.

Izvornost gradišćanskohrvatskih katekizama, nadalje, nije autentična. Tako je već u katekizmu pridodatom lekcionaru iz 1732. (*Horvaczko evangyelye...*) navedeno u dodatku kako je katekizamski dio *razlofen* po koncepciji Petra Kanizija: *CATECHISMUS. / Toje / Nauk Kerscsyanzki Opclinzki ztarim i mladim / lyudem potriban va pitanja, i odgovore razlofen. / Po / PETRI KANISIUSU Jefuvitzkoga reda Sz. Pifz- / ma Doctoru.*⁵⁴

Glede toga katekizma L. Kuzmich primjećuje: *Das erste bekannte Druckwerk, das eindeutig auf kajkawische Evangelienbuch "Szveti evangeliomi" von Tyrnau 1694 zurückgeht.*

Kao posredništvo prema Kaniziju poslužio je gradišćanskohrvatskom autoru mali Kaniziev katekizam pridodat *Svetim Evangeliomima*⁵⁵ Nikole Krajačevića, što je prvi katekizam te vrsti na hrvatskokajkavskom području.⁵⁶ A s tog područja pisci gradišćanski Hrvati crpili su mnoge uzore i modele za svoje knjige.

52 Kuzmich, O.c., str. 56.

53 O.c., str. 57.

54 Usp. Kuzmich, O.c., str. 54.

55 Graz 1651.

56 Usp. Jembrih, O.c., str. 26.

Zanimljivo je glede toga i Damšičevo izvorište za njegov katekizam. On ga je preveo/preradio prema katekizmu jurskoga biskupa Adolpha Grolla (1681-1743) s naslovom *RUDIMENTA / DOCTRINE / CHRISTIANE / Pro / ECCLESIA, & DIOECE- /SI JAURINENSI. / Typis Joŕepi Antonii Strei- / big, Privil. Regij & Epiŕc. Jaurinenŕ. / Typogr. 1734.* Jurski se pak biskup u svom latinskom katekizmu držao *Catechismusa romanusa (Catechismus ex decreto sacrosancti concilii Tridentini ad parochos).*

Damšičeva knjiga ima i kulturološku vrijednost: *U Hrvatima prvi put je Rimski katekizam objavljen tek 1775. u Veneciji u prijevodu na hrvatski jezik od Josipa Matovića (v. Štefanić, 1938, 5; Hoško, 1985, 172). Budući da je Grollov latinski katekizam na gradišćanskohrvatski preveo naš Damšić/Domšić, a latinski je izvornik sastavljen prema smjernicama tridentskog koncila, Damšičevo izdanje mogli bismo smatrati prvim hrvatskim izdanjem Rimskog katekizma uopće.⁵⁷*

Po Kaniziu su rađena i tri gradišćanskohrvatska katekizma iz 1759. godine. Osim toga u prijevodima i preradbama gradišćanskohrvatski katekizamski pisci posizali su za aktualnim katekizmima poglavito pisanima na hrvatskome, njemačkome i mađarskome jeziku, čini se nešto manje onima na latinskome, iako se može pretpostaviti da su i oni obilato korišteni, ali su već primijenjeni modeli na narodnim jezicima bili pragmatiski zanimljiviji zbog same njihove namjene.

Ustvrđio sam stanovito podrijetlo gradišćanskohrvatskih katekizama i njihovu kompilatornost glede autorstva. Takvih je djela u svim književnostima, navlastito u onim razdobljima njihova razvitka kada se drugačije gledalo na pojam autorstva, odnosno kada su pismenost i pismensko bili dostatan zalog autorstva, kao, primjerice, u srednjovjekovnoj književnosti.

Kompilacijstvo kao autorstvo nije, međutim, rijetkost ni u kasnijim razdobljima, jednako u hrvatskoj i ostalim europskim književnostima. Tako se kao autohtono umjetničko smatra puki prijevod, preradba, posizanje u interidejne ravni predložka (knjige, epohe, razdoblja, perioda, stilske formacije, itd.), u karakteristične modne, tojest strukturne izričajne, kompozicijske i predmetnotematske detalje i cjeline.

Toga je katekizam kao žanr najmanje pošteđen iz više razloga: zbog institucionalne reprezentativnosti i propisanih, navlastito predmetnotematskih, uzanci te žanrovske reprezentativnosti; zbog vjerske (religijske, duhovne) pedagoške, mnemonijsko-memorijske obveze prema recipijentima, pa otuda i podjela katekizama prema redukcijским ili globalnim ostvarenjima (*mali, srednji i veliki katekizmi*)⁵⁸; zbog društvenog značenja, tojest očuvanja konfesionalnog i nacionalnog identiteta recipijenata; zbog relativno sekundarne zadaće katekizama: oni su bili i prve početnice za opismenjavanje (tzv. *abecedice, šlabikari, i sl.*), itd.

57 O.c., str. 27.

58 Podjela, izvan ove spomenute, a na osnovi autorstva, koncepcijskih, pragmatiskih i ostalih tendencija ima više. Međutim, ova globalna podjela ima i te elemente, te ih u mnogim slučajevima i okuplja kao *vrstu* i izvan književna područja.

Uza sve to za gradišćanske Hrvate, držim, pragmatički je bilo važno imati katekizam za sve te namjene, ali ponajviše za očuvanje nacionalnog identiteta kroz katoličanstvo, navlastito u vrijeme reformacijskih gibanja na prostorima u kojima su obitavali, ili područjima što su ih okruživala reformacijom konfesionalno osvojena područja. Tek stabilizacijom reformacijskog trenda i očuvanjem katoličkog identiteta u gradišćanskih Hrvata, poglavito u svjesnijih svećenika, katekizam dobiva i sekundarna značenja, što mu početka nisu bila namijenjena, iako se i o njima pri sastavljanju vodilo računa. Štoviše, u pojedinim razdobljima ta se relativno sekundarna značenja združuju s općim, globalnim, nakanama.

III.

Poslije toga, nameće mi se pitanje: u čemu se sastoji i književna opstojnost katekizma kao žanra?

Naime, ako je, po općeknjiževnim teorijskim naputcima, umjetničko/književno djelo prvovrsno estetski ostvaraj, ali i *poruka*, nedostaje li katekizmu, shvaćenom kao književni žanr, ono prvo, *estetski* ostvaraj. Ako i jest u začetku u svojoj, estetskoj, strukturi katekizam relativno kreativno obnovio neke književne strukture, najprije *Biblije* i srednjovjekovlja, katekizmi su, ipak, malo toga unosili u estetski život, a mnogo više u pragmatičke strukture, u strukturnu prilagodbu recepcijskoj pragmi, koja je, pak, ovisila o institucionalnim koncepcijama Crkve.

Potvrđuje mi to da zapravo pisci katekizama, odnosno odreditelji njihovih modela, nisu ni kanili od njih stvarati književni žanr, nego čisto pragmatički edukativno djelo preciznih ideogramskih razina, lišeno estetskog ornatusa⁵⁹, a sve zbog toga da bi ta pragmatičko-edukativna ravan bila što jasnija a time i djelotvornija. Svrha katekizma nikad nije bila književna, niti je njegova struktura polazila od tih nakana.

G. Bedouelle⁶⁰, primjerice tek naslovom sugerira žanrovsku, književnu, odrednicu katekizma (*Nastanak književne vrste: "katekizam"*), ali nigdje u tekstu ne govori koje su to književne osobine, već isključivo piše o katekizamskim predmetnotematskim, idejnim i sličnim, mijenama kroz povijest nastajanja toga žanra. Značilo bi to da on *a priori* katekizam drži književnom "vrstom", kako je prevedeno, i da nema upita o tome kako su takovrsni ostvaraji sami po sebi i književni ostvaraji.

Konkretniji je glede toga E. Hoško, ali ipak potaknut Bedoulleovim usputnim naznakama: *Namjena katekizma da bude prvo štivo djeci i neobrazovanima prerasta u osobitu oznaku elementarnosti, popratno vidljivu napose u onim katekizmima koji na svojim stranicama donose također upute za čitanje i pisanje. Druga je oznaka pedagoška narav teksta koja sastavljaču katekizamskog teksta nameće zadatak da sadržaj izrazi i tekst sastavi tako da se može naučiti napamet. Taj isti zadatak uvjetuje razgovornost, treću značajku katekizma kao osobite književne vrste, pa katekizmi*

59 Ili to nije bila prvovrsna nakana.

60 O.c., *passim*.

imaju redovito poseban literarni oblik, strukturiran na dijaloški način izmjenom pitanja i odgovora. četvrta značajka katekizma jest službenost ili odobrenost sadržaja jer ti priručnici kršćanskog nauka trebaju pružiti jamstvo točnosti, sigurnosti i pravovjernosti naučavanja pa su, barem u katekizmima za djecu i neobrazovane, izostala navođenja mišljenja pojedinih teologa ili različitih teoloških škola.⁶¹

Hoško navodi i to da su katekizmi u XVI. st. zadobili svoj konačni oblik, katehetski i literarni. Odnosno, kako je (...) naviještenje oslonjeno na knjigu, katekizmi su dobili osobit literarni oblik, redovito izrađen u prozi, a ponekad i u stihovima.⁶² (...) Naravno, katekizmi izražavaju također kulturne prilike neke sredine, ali i na njih utječu. Jednom su u službi opismenjavanja, drugi puta stvaranja književnog jezika ili općeg pravopisa; ponekad izvornošću govora i izričaja nadilaze praktične nabožne literature pa se ugrađuju u književno stvaralaštvo i pokazuju značajke književnog djela.⁶³

Tome valja pridodati i zapažanje Vjekoslava Štefanića koji se pita na koji su način i koliko katekizmi utjecali, neposredno i posredno, na formiranje psihe našega naroda, njegov moral, naziranje na život, njegovu usmenu i pismenu književnost, posebno na formiranje književnog jezika.⁶⁴

Odgovara E. Hoško: *U prošlosti je sve do sredine 19. st. bilo potrebno tiskati katekizme za pojedine hrvatske pokrajine premda su katekizmi više i od koje druge književne vrste gradili mostove među različitim narječjima i govorima hrvatskog jezika i tako utirali put k jedinstvenom književnom jeziku kao i kulturnoj i crkvenoj integraciji naroda. Dugo su vremena katekizmi bili sredstvo opismenjavanja, najčitanije knjige u rukama pučkih slojeva, a njihovi su se sadržaji pretakali u usmenu narodnu književnost i pjesništvo.*⁶⁵

Slične ćemo značajke, uglavnom usput, naći i u ostalim tekstovima o katekizmima. Stoga mi valja reći koju o tim odrednicama.

Globalno se katekizmi svrstavaju u *katekizamsku literaturu/književnost* i u *književne vrste/žanrove*. Prvo određenje (*katekizamska literatura/književnost*) svrstava katekizam unutar specifična poimanja pisanja. Ono je, naime, specijalističko unutar institucionalnih ideogramskih zahtjeva, tojest mora udovoljiti sasvim određenim zadaćama crkvenog poimanja promicanja edukativnih ideja vezanih za konfesionalne koncepcije vremena u kojima se te ideje putem katekizama razlažu za djecu, odrasle i svećenički kadar, odnosno za one koji počinju učiti vjersko gradivo, one koji ga proširuju i one koji ga receptivno šire i promiču. Glede toga određenja katekizam je samo specifična vrsta, koja je svojom strukturom, primjerice, odjelita od homiletičkih

61 O.c., str. 157.

62 O.c., str. 158.

63 O.c., str. 168-169.

64 Vjekoslav Štefanić, *Bellarmino-Komulovićev Kršćanski nauk*, Vrela i prinosi 9/1938, str. 1.

65 Hoško, o.c., str. 188.

spisa, brevijara, misala i sl. Tako je katekizam partikulariziran među duhovnim štivom, bez obzira na to što mu se pridaju i šira kulturološka značenja.

Određen kao *književna vrsta/žanr*⁶⁶ katekizam dobiva i estetske zahtjeve, po kojima bi se mogao tako i detektirati. Dok je u partikularnome označavanju estetsko na stanovit način u drugome planu a idejno i predmetnotematsko u prvome, dotle se unutar književnoga promiče i estetsko, a navlastito kulturološko, pa podliježe i tim zahtjevima.

No, mogu li uvijek katekizmi i udovoljiti svim zahtjevima književnoga žanra u općem, a ne partikularnom, crkvenom značenju?

Hoškovo određenje katekizma kao osobite književne vrste nije dostatno da ga u cijelosti predoči, ono je opće, kao da kažemo da je osobit pustolovni ili roman tijekom svijesti, pastoralna ili drama apsurdna, itd. Svaki je žanr, naime, osobit pa ga po tome i lučimo od ostalih.

Katekizamske osobine što su navedene (točna određenost, tj. odobrenost sadržaja; jednostavnost/razgovornost izricanja, pretežno dijaloški oblik u obliku pitanja i odgovora, tj. uobičajenost proze, rjeđe stihova; odražavanje kulturnih prilika i utjecanja na njih; udio u stvaranju jezika i pravopisa, odnosno, u Hrvata u staroj domovini i u gradišćanskih Hrvata, prinos kulturno-jezičnoj integraciji; izvornost govora i izričaja koji pokazuju nadilaženje stila praktične nabožne literature) mogu, ali i ne moraju biti isključivo osobina književnoga žanra, kao što mogu biti isključive značajke samoga katekizma.

Primjerice dijaloški je oblik osobina i drame, proznih žanrova, pjesničkih djela, mnogih funkcionalnih stilova, itd. isto tako i jednostavnost/razgovornost izricanja. Po odražavanju kulturnih prilika i utjecanju na njih razaznaju se mnoge epohe, razdoblja, periodi, stilske formacije i žanrovski raznolika djela, od proznih i stihovanih, do znanstvenih, političkih, manifestnih, proglasnih, itd. Nadilaženje temeljnoga stila kojega žanra također ne mora specificirati taj žanr, jer su, primjerice u dubrovačkoj spisateljskoj poslenosti, i znanstvena djela izricana stihom i s pjesničkim pretenzijama i ostvarenjima⁶⁷, a i najstarija naša epigrafska djela rađena po diplomatskim uzancama detektiraju se danas kao pjesnička/književna ostvarenja, primjerice *Bašćanska ploča*.⁶⁸

Pa i ono što naizgled pripada samo katekizmu, kao što je određenost i odobrenost sadržaja, nije samo u djelokrugu toga žanra. Određenost/odobrivost

⁶⁶ Ovak cijen *vrsta/žanr* rabim zbog toga što se književno genealoški u tekstovima o katekizmu ne razlikuju ili u autora ili u prevoditelja.

⁶⁷ Ruđer Josip Bošković djelo (*De Solis ac Lunae defectibus / Pomrčine Sunca i Mjeseca*) piše u stihovima kao i Benedikt Stay (*Philosophiae versibus traditae / Filozofija u stihovima* i *Philosophiae recentioris versibus traditae / Novija filozofija u stihovima*) i dr.

⁶⁸ Usp. npr. Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 2. knj. *Povijesti hrvatske književnosti*, Zagreb 1975, str. 115-116; Ante Stamać, "Bašćanska ploča" kao književno djelo, u: *Passim*, Split 1989, str. 11-24; itd.

sadržaja nalazimo u književnosti i prije i poslije pojave katekizma, samo što je ta odredivost u različitim vremenima imala različite/raznolike fleksije sankcioniranosti, gdjekad povezano i s formalnim aspektima djela. Čak je, jednako katekizmu, odredivost bila vezana za određene institucije/"instistucije", kao što su manifesti, akademije, političke konstelacije i sl.

Ipak, iz tih dvojbi dâ se iznaći i katekizamska *diferentia specifica*, a dvojbama iz kojih posebnosti proizlaze pridodat ću i one što se iz njih (tih dvojbi) ne razaznaju, te ih primijeniti na gradišćanskohrvatske katekizme.

a) *Dijaloški oblik* se u katekizmu razlikuje u svome sadržaju. On je *sankcioniran*, strogo određen izvorom, *Biblijom* ili kojim recentnim, *kanoniziranim* naputkom, primjerenim institucionalnim trendom u crkvi glede vjerskih tumačenja teoloških i općedruštvenih postavki. Iako takva tumačenja nalazimo i u nekim ostalim, pretežno, crkvenim žanrovima, stupanj sankcioniranja u katekizmu je *specifičan* u odnosu na ostale slične sadržaje. On je takav samo u katekizmu, iako je razvidna i intermedijalna, intramedijalna, intertekstualna, i ostale razine. Može biti sličan kojemu ostalome žanru, ali ne i isti, jer ima specifično (po)slanje odredivošću na relaciji *institucionalna sankcionalnost ↔ receptivna ponuda*. To je nazočno i u tzv. *kontroverzijijskim katekizmima*, kao i u katekizmima gdje se osjeća stanovito autorstvo spram sankcioniranosti.

U GHK katekizmi su uglavnom na sankcionalnoj liniji, a ako i ima kakvih odstupanja ona nisu autorska, nego su posljedak neumješna prijevoda, tojest izraz nesnalaženja u sintaksi, i sl., izvornika ili slabe umješnosti u uporabi vlastita jezika, ili jezika izvornika. Vidi se to ponajbolje iz predgovora djela GHK u kojima autori, pripravljači i prevoditelji navode upravo jezične probleme pri predočavanju građe.

b) *Jednostavnost izricanja (razgovornost)* nije posebnost katekizma, ali je i ona u njemu drugačije vrste od tzv. jednostavnosti izricanja u ostalim žanrovima. Ta jednostavnost u katekizmu također je na svoj način sankcionirana, potaknuta institucionalnom a ne autorskom pragmom.

Usporedimo, jedan je *ljubić/ljubavni roman* u pravilu jednostavno pisan da bi se lakše pratila fabula, a da bi u cjelini bila olakšana recepcija brine se konstrukcija sižea.

Naizgled je tako i u katekizmu, s tom razlikom što ovdje nalazim i dodatnu receptivnu zadaću: katekizam valja pisati jednostavnim izričajem zbog toga da bi poslužio nekim svrhama: uvođenju u pismenost (čitanje i pisanje), lakšem razumijevanju složenih teoloških postavki i da bi ta jednostavnost bila zalogom mnemoničko-memorijskom uspjehu, koji će pridonijeti potpunijoj, tojest trajnijoj recepciji pojednostavljene teološke građe, kao i njezinoj *prenosivosti* recipijentu, ali i prenosivosti *putem* recipijenta.

Jednostavnost, znači, ima i zadaću imanentna promicanja vjerskog nauka. Tako jednostavnost nije samo odlika stila nego i funkcionalnost praktične primjene konfesionalnog učenja i njegova multiplificirana distribuiranja.

Naime, recipijent mnemoničko-memorijskim učinkom postaje katekizam sâm: istodobno *usvojitelj* vjerskog (sa)znanja i njegov *protežnik/prenositelj* sebi i drugima. Takve funkcionalnosti nema u ostalim književnim žanrovima, iako je ta shema labavo primjenjiva i na njih, a kada i jest ima drugačiji ton, koji ih dijeli od katekizamskih protega te vrsti.

Navlastito je to bilo vrijedno, a i sada je, u GHK, a tiče se ne samo očuvanja vjerskog (katoličkog) i nacionalnog (hrvatskog) identiteta, nego i, tim putem, i razvitka jezika, pravopisa, književne i ostale pisamske/pismenske poslenosti, povijesne svijesti, itd.

c) *Nenazočnost upita ili polemike* glede katekizamskog gradiva isto je posebnost toga žanra. To je i razumljivo, jer je proturječnost institucionalno već otklonjena, dakako u okviru intrakofesionalnih katekizama, izuzimljući kontroverzijske katekizme gdje je kakav upit ili polemičnost, ili što slično, također institucionalno postavljena, glede protestantizma, pravoslavlja, itd.⁶⁹

Glede konroverzijskih katekizama: dva kontroverzijska katekizma objavljena su u Budimu; prvi je *Istina katoličanska* (Budim, 1732) Antuna Bačića, a drugi je *Razgovor prijateljski među kerstjaninom i ristjaninom Frančeska i Teodora nad plemenitim i ugodnim nazivanjem "Faljen Isus"* (Budim, 1736. Značajan doprinos kontroverzijskoj hrvatskoj literaturi dao je Juraj Mulih sa svoja dva katekizma: *Zrcalo pravedno* (Zagreb, 1742) i *Kratak zavjetak vzrokov* (Zagreb, 1742.¹ i 1747.²); prvo djelo jest kontroverzijski katekizam s pravoslavnima, a drugo s protestantima. U katekizamsku literaturu takve vrste treba ubrojiti i pastoralni priručnik Emerika Pavića *Ručna knjižica za utilitoviti u zakon katoličanski obraćenike* (Pešta, 1769.). Dva desetljeća kasnije Propaganda je tiskala knjigu *Ispovidanje vjere za Grci* (Rim, 1789.) s namjerom da pravoslavni uoče dogmatske i povijesne razlike između katolika i pravoslavnih i sa željom da prihvate jedinstvo s Katoličkom crkvom. Početkom 19. st. tiskana su dva kontroverzijska priručnika, i to: *Kratak odgovor sverhu razdjeljena Istočne i Zapadne Crkve* (Osijek, 1802.) Bernardina Leakovića i *Pravovjerstvo starijeh mladjem Dubrovčanom na izgled* (Dubrovnik, 1804.).⁷⁰

Dakako, ima katehetskih knjiga koje sadrže naznačenu osobinu, pa se u tome ogleda autorstvo na idejnim razinama.

d) Itd. Možemo raščlanjivati, uspoređivati, itd.

69 Usp. Hoško, O.c., passim.

70 Hoško, O.c., str. 174.

IV.

Neosporno je ipak, da autori koji pišu o katekizmima, ili o katekizmu kao *vrsti/žanru*, posrću redovito u područja što graniče s književnošću, što je opslužuju u njezinim marginalnim dijelovima.

Nemam uvid u cjelokupan kompleks tih mišljenja, kao što ni povjesničari katekizama nemaju cjelokupan uvid ni u povijest *svih* katekizama, a još manje u *elementarne* strukture što bi udovoljile kriterijima da se neko djelo, a kamoli koji žanr/"žanr" proglasi književnim.

Čini mi se, a to sam već istaknuo na primjeru GHK, da postoji viševrsno poimanje što književno jest, a to nas udaljava od osnovnoga problema. Ipak valja reći što neki pisci, koji su pisali o katekizmima, ili katekizamskoj literaturi, smatraju da je književno u katekizmima. Nešto je već spomenuto.

U svezi s tim ne valja smaknuti s uma da nisam pobornik dijeljenja književnosti po izvanknjiževnim odrednicama, iako su one, kao ophodan ili neophodan naputak, ovisne o prigodi i namjeni, gdjekad toliko neophodne, a katekizam je upravo takav "slučaj". No, ne i svagda.

Krenut ću redom: prema autorima što su mi dostupni i prema problemima što mi se čine indikativnima, s naznakom da je izabrano osobni izbor i da nikada ne pretendira biti objektivnim, niti pretendira na to da ne ponovi neke postavke u novoj formulaciji, jer su mi u novom kontekstu uporabljive - ne u pragmatikome smislu, nego, možda, kao poticaj što će uroditi kakvim plodom na jednakoj razini, ili, još bolje, stručnijoj.

aa) *Institucija/(književni) ↔ žanr katekizma*. Rekoh već da na različite načine i, ili samo, određene institucije određuju sudbinu određena žanra. Glede katekizma ponešto sam u digestu i spomenuo u, recimo, povijesnome kontekstu. Neosporno je to da je katekizam *gotovo redovito* ovisio o instituciji Crkve, tojest katolički katekizmi o instituciji Katoličke crkve, ostali pak o ostalim konfesionalnim i "mikrokonfesionalnim" određenjima. Potom, o školskim i ostalim zakonima koje države, gdje se koji katekizam pojavljivao. Pritom, u nekim vremenima valja državu, odnosno njezine stanovite zakone u svezi s konfesijom/konfesijama, također držati institucijom, ili barem posredništvom na koji se način državna institucija određuje i konstituira u važan "sektor" svoga posredna i neposredna utjecaja. Ovisno o povezanosti ili suradnji dviju, kadšto združenih gdjekad neintegralnih, zajednica što se bore za recipijente svojih recepcijskih nakana: jedna, ili obje, hoće zemlju i nebo, ili ponešto od toga. Ovisno o prilikama i mogućnostima. O tome nam svjedoče i historija i povijesti, ako u hrvatskoj terminologiji prihvatimo heideggerovsku podjelu, a poradi lakšega snalaženja i izbjegavanja hegelovske "legendarnosti".

Stoga: katekizam je žanr institucije crkava, koje ga primjenjuju kao, ponajprije, *pragmatičan* žanr. On ima prvovrsno svoj uradak u institucionalnoj učinkovitosti. Globalno gledano, a već rečeno, po tome se ne razlikuje od ostalih djela.

Međutim, problem se usložnjava time da, primjerice, Katolička crkva, nije institucija jednaka nekoj akademiji, pokretu, smjeru, školi, ili čemu sličnome u književnosti. Književnost ima veću tradiciju negoli Katolička crkva, ali tradicija katekizma ima veću tradiciju u Katoličkoj crkvi negoli poneki žanrovi u povijesti književnosti. Isto tako, katekizam, iako iznikao iz jedne institucije rabio je neke receptivne uzance književnosti, i obrnuto. Vjerojatno postoje vremena kada se ne razaznaje tko je kome "služio", institucija Crkve književnosti ili književnost instituciji Crkve. Najočitije poklapanje je svakako srednji vijek i njegovi "restlovi" u objema institucijama. No, teško je odrediti gornje i donje granice, niti mi je to na pameti, jer prelazi i moje i mogućnosti ovoga rada.

Htio sam, zapravo, upozoriti na međuprožimanje institucija, što su se svojim odjelitim ili zajedničkim postavkama kreativno združivale, barem na osnovi onoga što nam je ostalo od pismenih podataka o tome, ali i razilazile onako kako su vremena svojim tijekovima određivala.

U toj zamci neki su žanrovi nestali, neki su se odijelili, neki postali moderni neki anakroni, već prema tome koliko je koja "institucija"/institucija kretala nekim specifičnim putovima. Otuda i ono dvojestvo podjele na svjetovnu i duhovnu (vjersku, religijsku, itd.) književnost. No, to dvojestvo, bez dvojenja, pokazuje svoje izrazite specifičnosti. Tko je tome pridonio stvar je za istraživanje.

Moje je bilo da upozorim da su, globalno gledano, barem na relaciji *Katolička crkva* ↔ *književnost*, tojest *Katolička crkva* ↑↓ *književnost*⁷¹ i počeli svoje druženje, ili razdruženje, na estetskoj i pragmatičnoj ravni, ali se s vremenom na *estetskoj* ponešto razdvajaju, jer je odvjetak književnosti, barem neki, krenuo svojim smjerom, a drugi, crkveni, balansira na toj ravni. Problem se, dakako, može shvatiti i obrnuto.

Gdje se u tom odnosu našla katekizamska književnost gradišćanskih Hrvata? Ona se našla na istome polju, ali u uvjetima koji su bili specifični, ili specifičniji, od ostalih međuinstitucionalnih odnosa.

bb) Kršćanska književnost i teologija književnosti ↔ *književnost u općem značenju*. Opreka je naizgled nesklapna kao i pitanje na početku teksta o tome je li GHK književnost. No, moram to i pojasniti. U nekim žanrovima drugačije govore crkveni proučavatelji, a drugačije oni koji ne polaze s tih stajališta, bez obzira na to kakvo bilo njihovo konfesionalno opredjeljenje.

Primjere ću uzeti nasumce, što znači da nisu uvijek pravi i pouzdani, ali jamčim da su indikativni. U toj relaciji dolazim do sličnih zaključaka kao u prethodnome odjeljku [aa]), ali valja to i potkrijepiti primjerima.

Razvidno je, primjerice, tko što smatra pod *kršćanskom književnošću* a što pak pod pojmom *katekizma*. Ovdje mogu nazrijeti onaj spomenuti cijep/razdvajanje (dioba), ili njegov uzrok.

71 Znakom ↔ označavam opću relaciju, a znakom ↑↓ opću relaciju *sinkronija* ↔ *dijakronija*.

Poći ću od Gisberta Kranza i njegova teksta *Kršćanska književnost i teologija književnosti*⁷². On na jednome mjestu kaže: (...) neki su odbacivali, kako nisu poznavali povijest vlastitog predmeta, pojam 'kršćanska književnost' tvrdeći da je znanstveno neupotrebljiv i 'restauriran'.⁷³ U međuvremenu su stručnjaci, ipak, izradili kriterije kršćanske književnosti⁷⁴ i u mnogim radovima na tekstovima isprobana je i dokazana njihova uporabljivost. Otkako je znanost književnosti odustala od toga da književnost proučava isključivo pod estetskim vidom i kako misli da je bespredmetno djelo samo na osnovi njemu imanantnih osobina, ne smatra se više pogrešnim uzimati u obzir vjeru kao konstitutivan čimbenik književnosti.⁷⁵ Potom Kranz veli i ovo: Većina onih koji se danas bave teologijom književnosti slažu se da je znanstveno opravdano i korisno nazvati 'kršćanskom književnošću' djela koja su nastala iz kršćanske vjere, i da se kršćansko obilježje tih djela može racionalno i na znanstveno utemeljen način istražiti i iznijeti. Nadalje, općenito je prihvaćeno da djela nemaju kršćansko obilježje po građi, da je veliki dio dramskih, epskih i lirskih djela 17, 18, 19. stoljeća, kao i gotovo sva književnost dvadesetog stoljeća, u pogledu građe i teme svjetovan.⁷⁶

Kranz i ostalome dijelu teksta ulazi u proturječnosti, ili se to čini zbog toga što se ne znaju sadržaji njegovih podrubaka, ali provjeravajući ih, došao sam do ovih upita u njegove, napose, izričite tvrdnje. S prvim dijelom što sam ga naveo, mogu se tek uvjetno složiti. Naime: izvanknjiževni kontekst tek je *dio* na osnovi kojega se može promatrati djelo bilo koje provenijencije. Drugi je dio navoda dostatno problematičan glede prvoga navoda, ali je relativno istinit u svezi s građom i temama, što pak isključuje prvu tezu, ako joj još prispodobim Kranzova stajališta glede definicija što tzv. kršćanska književnost je⁷⁷: *Kako je definiran pojam 'kršćanska književnost'? Evo dvije definicije, obje iz 1978. godine: 'Književnost u kojoj se za razumijevanje teksta - izravno ili neizravno - osoba i djelo Isusa Krista od mjerodavnog, odlučujućeg, nezaobilaznog značenja' (JDG 2). 'Djela, bez obzira na vrstu i tematiku, koja su*

72 Svesci, 54/1984, str. 44-47.

73 Ovdje se Kranz poziva na ovaj podrubak: Dorothee Sölle, **Realisation zum Verhältnis von Theologie und Dichtung nach der Aufklärung**, Darmstadt/Neuwied 1973; Gisbert Kranz, "**Christliche Dichtung**" als literaturwissenschaftlicher Begriff, u "Schweizer Rundschau" 73, 1974, str. 386-390; Dietmar Mieth, **Dichtung, Glaube und Moraln**, Mainz 1976, str. 86-95; S. Miethovom kritikom knjige D. Sölle slaže se Josef Kuschel, **Jesus in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur**, Zürich/Gütersloh 1978 (dalje skraćeno JDG), str. 35. O važnom metodološkim propustima Kuschelove JDG: moja recenzija u "Stimmen der Zeit" 200, 1982, str. 277-284.

74 Ovdje se Kranz poziva na ove podrupke: Ernst Josef Krzywon, **Was konstituiert christliche Literatur?** u: "Stimmen der Zeit" 191, 1973, str. 672-680; Kuschel JDG; Kranz LCW, str. 1-30; Maria Jasińska Wojtkowska SL, str. 63.

75 Kranz, O.c., str. 44.

76 Ibid.

77 To nisu njegova stajališta, on ih tek navodi.

nastala iz kršćanskog poimanja Boga, čovjeka i svijeta, koja ne mogu biti primjereno tumačena bez uvažavanja kršćanskog svjetonazora' (LCW 4).⁷⁸

Ostala razrada počiva na onome čemu robuje većina postavki što književnost jest⁷⁹, ili što je, eventualno čini takvom da ona to - nije. No, neosporna je želja za diobnošću po nečemu što se ne prepoznaje što zapravo jest, osim po onome što je *izvanknjiževno* u specifikaciji.

Zbog opreka u kojima je Kranz vidljivo oprezan, ali emotivno ne može elaborirati samu *književnu* bit, ima u nas i onih koji točno "znaju" kakva bi tzv. *kršćanska književnost* trebala biti, s uputama što asociraju na mnoge "programe"/programe navlastito nazočne iza Drugoga rata. Ima ih više, izabirem, ne baš nasumce, jedan, onaj Drage Bosnara pod naslovom *Kršćanska književnost*.⁸⁰ On, naime, ne dvoji on *propisuje* u čemu ta književnost jest "kao takva". On zna što je *etos 'kršćanske književnosti'*⁸¹; poruka⁸², cilj⁸³, znanje⁸⁴, programatska književnost⁸⁵, Bog⁸⁶, čovjek je vječan⁸⁷, kreposti⁸⁸, stav⁸⁹, sadržajno i stilski⁹⁰,

78 O. c., str. 45.

79 Usp. Kranz, *passim*.

80 Usp. Svesci 35/1979, str. 93-98, osobito upozoravam na str. 97-98.

81 O.c., str. 97-98.

82 *Prikazivanje borbe između Boga i sotone, Boga i duše, dobra i zla, vjere i nevjere; prikazivanje milosti i nadnaravi; demoniziranje zla (s nerijetkim priklonom mitskome)...*

83 *Pokazivanje misterija spasenja, misterija svetosti, misterija zla; kritika "bien pensants" prema unutra, odsutnosti Božje prema van...*

84 *Vjera daje cijeli horizont, prema tome i pretpostavke, stoga i nad-znanje, sigurnost, predaja, dedukcija, tendenciozni moralistički sistemi i kategorije, davanje smisla, znanje o posljednjim stvarima, uvjerenje...*

85 *književnost obnove, književnost za zajednice vjernika, pjesnička utjeha, najviše sfere; borba i su-patnja sa suvremenim "poganima"...*

86 *Stvoritelj, Otac, veliki promatrač koji sudi; Krist je apsolutni posrednik između Boga i čovjeka; Bog konačno garantira tijek povijesti; punina je u drugom životu, budući "raj" je u onostranosti...*

87 *...donose se "lik čovjeka", osoba, identitet, individualna i idealistička sloboda; duša, stvorenje, homo viator, čovjek je svetac ili grešnik kao trpeći Job; Raspeti i Pieta kao uzor; smrt je sakralna; kršćanin ima ime, kojega u najmanju ruku ipak Bog poznaje, posjeduje svoja svojstva, karakteristike po kojima se razlikuje od nekršćana...*

88 *Vjera, poslušnost, podložnost, naklonost Crkvi i državi, čistoća; čovjek nutrine, reda, ljubavi prema bližnjem, metanoia/obraćanje...*

89 *"Renouveau catholique" i "ispovijedajuća Crkva"; poštovanje i čuvanje tradicije/predaje...*

90 *...ne postoji problem jezika, problem svijesti, problem spoznaje; blijeđa ideološka kritika unutar sistema, veća prema stranim sistemima; u književnom djelu više ideja raste, napretka; princip organizma, linearnosti i kontinuitet, kauzalitet i radnja; narav, mimesis, tendencija k simbolima i tipološkom kršćanskom "happy-endu"; sveta psihologija, sveta metafizika; kozmogonijski eros; dva svijeta, dva kraljevstva; kultura, Zapad; doživljaj i ispunjenje, "poezija", mitološko i numinozno; uključivanje, "pozitivno", čitatelja se želi voditi prema cilju; uznemiravanje i umirivanje, držati se vage; kontemplacija, ponovno prikazivanje prave slike o čovjeku; grijeh je individualan, nadvladava ga samo kajanje i milost...*

književnik⁹¹, tematski⁹².

Taj potonji tekst ponaša se militantno prema književnosti: želi je taksativno inauguirati. Prvo, upotrebljuje kategorije, koje ne objašnjava, jer su tobože same po sebi razumljive, iako u teološkim napisima o njima ima kontroverzi. Drugo, taj tekst, kada se usporede podrupci što sam ih podastro, kao da imaju uzor u programskim tekstovima tzv. socijalističkog realizma, ali s drugačijim operativnim predznakom. Treće, zahtjevi da tko poznaje i primijeni Bosnarove recepte svakako bi imao biti genij, tojest Bog sam, ako bi se izravno bavio tzv. kršćanskom književnošću. Doduše, prema spomenutim zahtjevima, čini mi se, da je stvaranje svijeta tek amaterski Božji učinak, kada bih krenuo pisati književnost prema Bosnarovim naputcima.

Međutim, vratimo se katekizmu, kao dijelu čak i tako *propisane* književnosti. Ima tekstova koji govore o određenim književnim, važnijim ili nešto važnijim segmentima, što književnost čine književnošću, a pisci tih tekstova nastoje uključiti katekizamsku literaturu u te protege.

Glede toga piše se o jeziku katekizma, unutar kojih se određenja, ili stajališta, progovori gdjekad i o književnosti, kao da sâm jezik nije njezin bitan konstituens, nego nešto što je po strani, što valja samo rabiti. Evo primjerice međunaslovnih teza teksta *I kateheza ima svoj jezik* autora Josepha Gevaerta⁹³, koji polazi od stajališta da neće govoriti o jeziku u semantičkom, nego u antropološkom smislu. Osnobni zahtjevi, po tome autoru, su: I. *Osnovni zahtjevi kršćanskog jezika*. Znači, već se takvim određenjem prisiže na *razlikovnost*. Unutar tih zahtjeva lučim mikrostrukture: *pristup kršćanskoj dimenziji prolazi kroz shvaćanje kršćanskog egzistencijalnog govora*⁹⁴, koji se priziva na shvaćanje *egzistencijalnog kulturnog pologa*⁹⁵, u kojem se luči specifičnost: *Estetična dimenzija postoji konkretizirajući se kroz umjetnička djela, umjetničke govore, literarna ostvarenja. itd. Tako isto religija postaje prisutnom u povijesti konkretizirajući se kroz izraze specifičnog vjerovanja, obreda, gesta, znamenitih iskustava, itd.*⁹⁶

Naizgled je ovaj zahtjev logičan, ali on estetičnost a priori dijeli u segmente svoje provedbe. To bi značilo da estetsko opstoji na drugačije načine u svojim segmentima, što je u globalu točno. Međutim dijeliti estetsko ostvareno "u svemu ostalome" i onome religijskome, daje pečat *odjelitosti*, tojest govorimo onda o dvamasegmentima estetičkoga u književnosti, iako ih ima više.

91 *Svjedok, vidjelac (vates), tumač vjesnik, prorok, piše u ime drugoga, procjenitelj i hvalitelj...*

92 *...specifični problemi industrijskog društva mase, svijet rada, demokratski čovjek, svijet informacija i činjenice (djelomično) konkretna horizontala...* Ovdje se autor poziva na ovaj podrubak: Vidi: P. K. Kurz, *Ueber moderne Literatur III*, Frankfurt, 1971., str. 139-143.

93 *Kateheza*, 4/1979, str. 7-15.

94 O.c., str. 8-9.

95 Ibid.

96 Ibid.

Drugi je zahtjev: *Kršćanski govor se kreće između apsolutne vjernosti izvoru objave i nužne aktualizacije u današnje kulturne kategorije*⁹⁷. Tojest: *Katehetski jezik treba (...) tražiti delikatnu ravnotežu između vjernosti i pretakanja u današnji način govorenja*.⁹⁸ Treći zahtjev iz prvoga članka je ovaj: *Katehetski govor, budući da je u službi poruke spasenja, treba se po svojoj biti obratiti čovjeku koji traži svoje spasenje*⁹⁹. Ako autor prije i daje šanse estetskome, pa makar ono bilo "specifično"/specifično ovdje upada u kontradikciju, ili pak specificira usputne segmente prijašnjih zahtjeva, barem deklarativno, jer inzistira na specifičnoj receptivnosti, dakle na onome na čemu djelatno, a ponekad programatski, imanentno ili kako drugačije, inzistiraju svi estetički relevantni ostvaraji.

Zanimljiv je i članak s naslovom *Posebne zakonitosti katehetskog jezika*¹⁰⁰. Ovdje se inzistira na tzv. posebnostima, a to su *uvođenje u biblijski jezik, uvođenje u simbole vjere, teološki jezik, liturgijski jezik i etičko-društveni jezik*. Dakle, autor govori o institucionalnoj i sociološkoj specifikaciji jezika, barem se tako čini. Jezik, koji on brka, barem u prijevodu, s govorom, a nazočno je to i u trećem odjeljku teksta s naslovom *Posebne oznake katehetskog jezika*, gdje se govori o simboličko-evokativnom jeziku, prizemljenom jeziku, jednostavnom, živom, autentičnom jeziku, jeziku prilagođenom današnjoj kulturi i jeziku prilagodbe.¹⁰¹

Ovdje je karakteristično ono što sam već spomenuo kao imanentnu značajku sličnih tekstova, ali i onih što ću ih spomenuti. U prvom je redu pragmatizam čija se kategorijalnost izričaja ničim ne potkrepljuje. Ti tekstovi nisu ni transcendentalne provenijencije, a najzanimljivije je od toga dvoje: prvovrsno je to *manifestnost, programatskost i pragmatičnost*, potom očigledno je nepoznavanje osnovnih definicija što govor, jezik, receptivnost, itd., jesu, zanemarujući tako jezikoslovne znanosti od antičkih vremena, a pogotovo lingvističke, opće, spoznaje ovoga stoljeća. Mislim, da u tome leći i ključ pragme i sličnoga.¹⁰²

Ponešto su članci glede književnosti konkretniji i, dijelom, razumljiviji kada se govori o *Bibliji kao katekizmu*.¹⁰³ Tamo se progovori i o nečemu što književno jest

97 O.c., str. 9.

98 O.c., str. 10.

99 O.c., str. 10-11.

100 O.c., str. 11-13.

101 O.c., str. 13-15.

102 Primjerice, spomenuti će autor napisati, glede katekizma, i ovo: *U užem smislu katehetski jezik (ukoliko se razlikuje od drugih crkvenih jezika) ima vjerojatno ono kao osnovno obilježje: "ravna se načelom razumijevanja osnovnih institucija kršćanstva, tj. da ih kršćani shvate dok se nalaze u konkretnim situacijama i da se te iste prilagodbe njihovih mogućnostima poimanja"* (Ovdje autor rabi ovaj podrubak: J. H. WALGRAVE, *Theologie en catechese*, u "Tijdschrift voor catechese", 5 (1975), str. 20)

103 Naprimjer, takav je tekst Jerka Fučka *Biblija - trajni "katekizam"*, *Kateheza* 2/1985, str. 35-45. Ili tekst Marka Pranjica *Biblijska kateheze*, *Kateheza* 1/1988, str. 57-69.

ili bi imalo biti. No, opet se pokazuju nesporazumi s jezikoslovnim i estetskim određenjima. Ta određenja shvaćaju se odjelito, kao osobita specifičnost, kao osobiti tip estetike, koja pripada nečemu što znanosti o određenim terminološkim određenjima govore, a nova se u spomenutim tekstovima ne definiraju. Stoga su ti tekstovi sa znanstvena stajališta ponajčešće *nerazumljivi*, govore usuprot sebi i znanstvenim postavkama što ih žele odrediti, podastrijeti, raščlaniti, itd.

K jednu, autori koji unutar institucije, ovdje se radi o instituciji Crkve, prvo moraju srediti svoj terminološki rječnik da bi ga se razumjelo barem na razini razlike. Transcedencija i poziv na specifičnost nisu dostatni da bi se što odredilo, ili kao dio opće književnosti, ili kao dio specifične književnosti. Iako, ne dvojim da ima jednoga i drugoga u tome, kao i prožimanja, koje je moj prvovrsni interes.

cc) *Pragmatizam* ↔ tzv. *crkvena (kršćanska) književnost*. Budući da je Crkva kao institucija drugačije vrsti od, recimo, akademija, stilskih formacija, epoha, razdoblja, književnih škola, smjerova, itd., pragmatizam što ga ona podastire kanalizira se više u receptivne razine, a tek gdjekad u estetske.

Uzet ću jedan primjer u kojemu se, sa suvremena stajališta o problemu katekizma, govori o naravi, ustrojstvu, protegama i ostalim njegovim značajkama¹⁰⁴. Katekizam je tu *didaktičko-vjerska vrsta*, a može imati vrlo različite konkretne oblike¹⁰⁵, on ima svoje podrijetlo u nazivu, prošlosti, novijim pretečama, prvim katekizmima, prilagođenosti institucionalnom učenju. Kada se spominje narav katekizma onda se, opet, govori o njemu kao *sredstvu prenošenja, kao polazištu ostalim katekizmima*, sredstvu koje mora imati *pozitivno i jasno izlaganje katoličkog nauka*¹⁰⁶, tojest katekizam: *Nudi ustrojstvo sredene i skladne građe, s obzirom na sociološko-kulturno-crkveni aktualni kontekst, ali jedino za dijelove koji su prihvaćeni kao općevrijedni, dok je nacionalnim katekizmima povjerena briga za pojedinosti. (...) Cilj im je više svjedočenje nego argumentiranje: teži za tim da vlastitom jasnoćom navijesti Crkvi kršćanske istine.*¹⁰⁷

Ustrojstvo katekizma također je zadano, stoga su različiti dijelovi usredotočeni na *Vjerovanje (Credo), Sakramente, Zapovijedi, Očenaš*.¹⁰⁸ Nadalje, strukturalna ograničenja svode se na već rečeni zahtjev *sredstva kateheze, pomagalo kateheze*, odnosno kao jedno od sredstava kateheze. Strukturalno ograničenje, što ga spominje

104 Giovanni Lojolo, *Izdavački odbor Katekizma Katoličke crkve, Zbirka informacija, Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 25. lipnja 1992.*, Kateheza 4/1992, str. 53-62, posebno str. 58-62.

105 O.c., str. 54. Pod oblicima pisac ovdje podrazumijeva oblike u vezi s recepcijskom nakanom, odnosno oblikom je li riječ o velikom katekizmu (Catechismo Maior), namijenjenom biskupima, župnicima ili katehetama, ili je riječ o malom katekizmu (Catechismo Minor) namijenjenom mladeži, djeci ili odraslima, ovisno o *namjeni*.

106 Ili kojega ostaloga.

107 O.c., str. 58.

108 O.c., str. 58-59.

Giovanni Lojolo, je i ovo: *Kateheza je, osim toga, na neki način jedan od izričaja (ne jedini, niti isključivi) proročkog služenja Crkve.*¹⁰⁹ No, pod izričajem autor ne podrazumijeva estetsko, nego ono što je strukturno/strukturnalno u organizaciji katekizma *razlikovno* od ostalih načina/izričaja.

Taj pragmatiski zahtjev nalazim i kod već spominjana Guya Bedouellea koji čak u naslov stavlja riječ *književnost: Nastanak književne vrste: "katekizam"*.¹¹⁰ Pa kada on kaže na jednome mjestu tog teksta - *Konačno, kod naizobraženijih, koji ujedno i najviše zahtijevaju, treba ići do korijena: preko njih treba izmijeniti jedan cijeli mentalitet. Treba ih naučiti čitati Sveto pismo u svjetlu njihove nove vjere, duhovno, a ne više samo književno.*¹¹¹ - onda on nedvojbeno misli na izričaj kao strukturnu formu, kao pragmatisku konstrukciju, a ne na književnost kao estetski ostvaraj. A to misli i kada, primjerice, govoreći o Calvinu piše: *Možda i zato što je previše naglasio katekizam u ženevskoj Crkvi, nije uspio naći dovoljno prikladan književni stil.*¹¹² Štoviše, ovdje je i jasniji, jer pragmatisku konstrukciju ne drži samo neodređenim nazivom *književnost*, nego je pojašnjava i pojmom *stila*.

Glede toga, iako se poziva na tog dominikanca¹¹³, E. Hoško uporabljuje dvojak naziv za katekizamsku pojavu, pa gdjekad rabi termin *katekizamska literatura*, a kadšto *katekizam kao književna vrsta*¹¹⁴, ili slično. To mi pak otvara nove poticaje raščlambi.

Naime, ti termini mogu, ali i ne moraju označavati isti predmet. Odmah spočetka, *literatura* kao termin može imati više značenja, uključujući i književno.

Kadšto termine *književnost* i *literatura* mnogi drže istovjetnicom, istoznačnicom, sinonimom, itd. Naprimjer, u mnogim znanstvenim žargonima i terminološkim uzancama literatura nije isto što i književnost. Matematičarima, onima u praksi pisanja o problemu svojega predmeta, literatura se svodi tek na popis korištenih i ostalih djela što se uglavnom rabe u konkretnome radu. Isto je tako i s radovima što se tiču same književnosti, odnosno znanosti što proučavaju književnost, s tim da literatura u tim potonjim može sadržavati i čisto književna djela (popis korištenih romana, pjesničkih uradaka, drama, itd.). Stoga u hrvatskom jeziku literatura ima značenje književnosti u širem smislu. U uporabi je, znači, valja specificirati, pa kazati, primjerice *dramska literatura*, *hrvatska barokna literatura*, itd., iako ni tada

109 O.c., str. 61.

110 Svesci 47/1982, str. 36-43.

111 O.c., str. 37.

112 O.c., str. 39.

113 **Guy Bedouelle**, rođen u Lisieuxu 1940. Ušao u dominikanski red 1965. Profesor na Teološkom fakultetu u Fribourgu (Švicarska). član francuskog uredništva Communija. Objavljivao radove o anglikanizmu, humanizmu i reformi. Najnovije mu je objavljeno djelo: **Dominique ou la grace de la Parole**, Pariz, Fayard-Mame, 1982.

114 Usp. Hoško, O.c.

taj termin uvijek ne izražava potpunu preciznost, jer je specifičnost određenja relativno fleksibilna. U primjerima što sam ih naveo (dramska literatura, hrvatska barokna literatura) osim književnoga može se podrazumijevati i ono što nije književno, ili ono što se odnosi samo na djela što govore o određenoj vrsti, razdoblju, itd., književnosti.

S druge strane termin *književnost* u hrvatskome jeziku sadrži nešto manje fleksibilnosti, ali jednako tako i nepreciznosti.¹¹⁵ O tome svjedoče i suvremeni rječnici. Preciznija je terminološka sintagma *lijepa književnost* ili termin *beletristika*.¹¹⁶

Na osnovi toga može se postaviti pitanje: kako odrediti katekizam, kao *književnost*, *literaturu*, *lijepu književnost* ili *beletristiku*? Ili kako drugačije?

Problem mogu učiniti složenijim kada bih upit stavio i na pojam *žanra*, s obzirom na geneološke raspre i na različite uporabe toga termina ne samo u pojedinim jezičnim sredinama, nego i u pojedinim teoretičara i povjesničara književnosti.

Vraćam se katekizmu. On je neosporno vrst pragmatične literature što se stvara po specifičnim pragmatičnim uzancama određene institucije. Pritom pragma ne propisuje estetičnost kao *karakteristiku*, tojest kao jednu od izvanjskih osobina pragmom određene strukture.

Kada bih ostao na tome zaključku mogao bih katekizam označiti kao *literaturu* i u užem i u širem značenju. Jer, pragmatске uzance upućuju na to da je on (specifičnim) jezikom provedena struktura te pragme. No, kako se katekizam može nazvati i *književnošću*, barem u širem smislu, onda se on može i tako okarakterizirati.

Budući da se i institucionalno, kadšto ili počesto, katekizam shvaća i kao književnost u užem smislu, gdjekad i kao lijepa književnost, iako ne i izrijekom, onda se problem širi. Ne toliko zbog terminološke fleksibilnosti, ili nepreciznosti, nego i zato što upravo odnos *pragmatizam* ↔ *tzv. crkvena (kršćanska, itd.) književnost* donosi diobu na svjetovnu i crkvenu (duhovnu, nabožnu, religijsku, itd.).

dd) Crkvena književnost ↔ *svjetovna književnost*. Dugačak bi bio popis onih što književnost dijele na crkvenu i svjetovnu. I ovdje uočavam tipične/topične kontrverzije u sustavu te razdiobe. Naime, ona polazi od različitih kriterija, a nerijetko ovisi o institucionalnom, građanskom, znanstvenom, ili kojem ostalom statusu tipologa/topologa, pa otuda i hipotipoze¹¹⁷ glede katekizma.

115 Usp.: *književnost* ž (instr. jd književnosti/književnošću) duhovno stvaranje pomoću riječi i jezika Δ *lijepa* ~ usp. *beletristika* (V. Anić, *Rječnik književnoga jezika*, Zagreb 1991, str.265)

116 *beletristika* ž [fr.] (dat. jd. *beletristici*) lijepa književnost u užem smislu, prema našim tradicionalnim shvaćanjima romani, novele i pripovijetke, crtice i neki putopisi; značenje se sve više širi i na esej, memoare, kritiku itd. (Anić, O.c., str. 25)

117 Ovdje hipotipozu ne shvaćam u smislu termina antičke retorike. Stoga u mojemu tekstu ne valja uzeti označavanje tog termina u općem antičko-retoričkom smislu, nego više u suvremenim prilagodbama vrsti toga termina. Tako se, primjerice, *dijatipoza* može približiti izvornome značenju, a

Kao i uvijek polazi se od predmetnotematskih razina. Ovdje se tematsko-motivski krugovi veću ili za pojam svjetovnog, ili za pojam crkvenog. Stoga će u uporabnoj literaturi čitanka biti vezana za svjetovno a katekizam za crkveno, iako je u GHK katekizam ponajčešće bio i čitanka, početnica, knjiga za slovno i duhovno opismenjavanje.

Isto je tako i s ostalim tiskovinama. Novine što pišu o životu i radu Crkve shvatit će se poglavito kao specijalizirane, a one tzv. društveno-političke - ne. Stoga ispada da Crkva nije ni društveni ni politički činitelj. Jednako je i s književnošću, pa su u nas, zbog specifičnih političkih prilika, književni časopisi bili specijalizirani na one što "prijanjaju" aktualnu društvu i onima što "pripadaju" Crkvi, pa je i nastala takva društvena i politička podjela, bez obzira na to odricao se tko od "sudionika" te razdiobe jednoga ili drugoga. Znači, jedan od bitnih kriterija za ocjenjivanje književnih uradaka bila je pripadnost predmetnotematskim ravnima.

No, i tu odmah nailazimo na zamke. Možemo postaviti pitanje zašto neka djela, po tome kriteriju, ne spadaju u crkvenu književnost. Primjerice, neka djela Th. Manna (*Legenda o Josipu*), Pära Lagerkvista (*Baraba*), B. Pekića (*Vreme čuda*), A. Goldsteina (*Predanje o litalici Joni*) itd., a da ne govorimo o većini korpusa tzv. hrvatske starije književnosti od Marulića, Vetranovića Čavčića pa nadalje. U tom potonjem (hrvatska starija književnost) obično se u kojega pisca pojedini segment djela naziva *religijskom inspiracijom, nadahnućem tridentskog i posttridentskog razdoblja*, i sl., a tek u izuzetnim slučajevima crkvenom književnošću.

Zašto je to tako? Prvovrsno zato jer proučavatelji obično smatraju da tu temu nadilazi estetski ostvaraj, koji *kao da* nadrasta estetske učinke u tzv. crkvenoj književnosti, ili se predmetnotematska obradba drugačije obrađuje, interpretira, raščlanjuje, itd. I kao da tu religiozno i religijsko (i vjersko) osjećanje biva odijeljeno od nakane drugačijim/drugotnijim estetskim učinkom. No, gdjekad tako jest, a kadšto i nije.

Pa i Hrvati Gradišćani dijele pojedini opus kojega pisca, ili cijelu GHK na *crkvenu i svitsku* (svjetovnu). Ovdje se pak počesto primjenjuje tipologija nazočnosti kojega pisca instituciji Crkve, a neka njegova djela odudaraju od prvovrsnih preokupacija te institucije. Dakako, prema prosudbi proučavatelja.¹¹⁸

još više *pragmatografija, ikon*, no vrste kao što su *efikacija, karakterizam, prozopografija, personifikacija*, i sl. valja shvatiti fleksibilno u toj mjeri da se odnosi prema živome u doslovnu smislu prenesu i na živo u nedoslovnom smislu, budući da se radi o katekizmu u odnosu *imitacija ↔ intertekstualnost*, ili odnosu *"utjecaj"/"utjecaj, tojest "oponašanje"/"oponašanje*, i sl. U ovom odjeljku odnosi se hipotipoza na *mogućnosti tipologizacije odnosa crkvena ↔ svjetovna književnost*, od kojih će biti spomenute one opće, uopćene, uobičajene, već prispodobive toposima kritike, ostalih znanstvenih članaka i povijesti književnosti.

¹¹⁸ Usp. npr. Robert Hajszan, *Ignac Horvat*, Pinkovac 1979, ali i slične publikacije u GHK, ili o GHK.

Zamjećujem da se u tim slučajevima izričajno i predmetnotematsko fleksibilno preklapaju, udaljuju, itd., ovisno o prosudbama koje počivaju na labavim kriterijima, a ponajčešći je kriterij upravo onaj tematsko-motivski, bez obzira na to koliko se predmetnotematski, ne i osnovnim duhovnim obilježjem, udaljavao od izvorišta, bilo biblijskog, bilo kojega ostaloga "religijskog placeta".

Iako se katekizam relativno *formom prenošenja* donekle razlikuje od ostalih žanrova što ih nazivaju crkvenima, to nije u potpunosti točno. To mogu pokazati podjednako forme prenošenja, ali jednako tako i katekizamska potka s *drugačijom* formom prenošenja. Razvidno je to kako u starijim književnostima, tako i u novima. Za dokaz prvome možemo uzeti Marulićeve hrvatske dijaloške pjesme, tojest njegove Rollengedicht-pjesme, kao i mnoga njegova glasovita latinska djela. Za noviji primjer indikativan je, primjerice, *Inkvizitorij* francuskog pisca Roberta Pingeta, učinjen na osnovi pitanja i odgovora, čiju je formu u pojedinim kapitulima preuzeo i srbijanski pisac D. Kiš u romanu *Peščanik*, itd.

Relacije fleksibiranja odnosa forme i sadržaja katekizma ogleda se i u relaciji *katekizam ↔ simbol*, i to simbol u uopćenu značenju¹¹⁹, ali i u onome širemu, na čemu su inzistirali Goethe, Kant, a u novije vrijeme Mukařovski.¹²⁰

Za oba slućaja možemo navesti tzv. *Crveni katekizam za njemaćki narod*¹²¹ Mosesa Hessa. Tu se radi i o slućaju gdje je tipićno crkveni termin uporabljen, u oba spomenuta znaćenja, na čisto necrkveno područje. Budući da se ne radi o književnosti nego o tipu literature s kojom je katekizam uspoređen, valja primijetiti i još jednu znaćajku, koju katekizam u pojedinim razvojnim fazama ima, a to je *polemićnost*. Tako bi se i Hessov *Crveni katekizam za njemaćki narod* mogao shvatiti kao "vrst" kontorverziskog ili svađalaćkog katekizma, ali i Wurmbrandov tekst *Crveni katekizam* naznaćen u knjizi mojega podrupka br. 121 odiše istim duhom, samo što mu je ornatus propovijedno-"rašćlambeni", ali jednako kontorverzan i svađalaćki, pak me i taj jedan jedini (a ima ih više) primjer upućuje na *miksiju* simbolićke/simbolske uporabljivosti ne samo termina *katekizam*, nego i na njegovu *strukturnu miksiju*. To će mi rabiti i glede katekizama GHK.

*dd) relacijaⁿ ↔ relacijaⁿⁿ, itd., relacija & relacija, itd.*¹²²

119 **simbol**, oia, 5. simbole *grć.* (symbolon); 2. materijalni ili apstraktni znak koji ili oznaćuje neki pojam ili na njega podsjećaa; lik koji sadržava prikriveni smisao; utjelovljenje (B. Klaić, *Rječnik stranih rijeći*, Zagreb 1978, str. 1226.

120 Oni su nastojali definirati posebno znaćenje i posebnu važnost simbola za teoriju književnosti, nalazeći u njemu nefiksiranu, zato neogranićenu i neiscrpnu idejnu znaćajnost u opreci s toćnom pojmovnom odredivosti alegorije. Poćivajući na jeziku, koji je i sam sistem simbola, književno se djelo shvatilo kao nadsimbol, superznak (...) koji estetski djeluje time što svojom pojavnošću upućuje na velika područja idejnog svijeta ćovjekova, šireći se gdjekad do kozmićkih razmjera (...) [Z.škreb, u: *Rećnik književnih termina*, str. 722]]

121 Usp. Karl Markus Michel: *Politische Katechismen: Volney, Kleist, Hess*, Frankfurt-am-Main (?), str. 71-75. O *Crvenom katekizmu* usp. i: Richard Wurmbrand, *Marx i đavo*, Split 1991, str. 60-70.

122 Ovime upozoravam na mogućnost idućih odnosa koji me odvlaće od glavnoga problema.

V.

U GHK, već rekoh, katekizam se prinosi književnosti, pa da vidimo što je to što gradišćanskohrvatski katekizam čini općim, a što posebnim. Odnose ću tipologizirati u najnužnijim naznakama, a ponovit ću i one, što su već spomenuti, ali su bitni za ovu tipološku detekciju. Topičnost/tipičnost i posebnost će se isprepletati, jer ih ne valja posebice naglašavati. Upravo u takvu sučeljavanju uočiti će se posebnost koja može promovirati katekizam kao žanr u GHK.

aa) *Odobrenost/ugovorenost*. Kao i katekizmi u ostalim područjima tako su i katekizmi na području što su ga nastavali gradišćanski Hrvati bili *odobreni* ili *"odobreni"* na nekolikim razinama: *koncilskim, putem koncilskih komisija i sličnih institucija najviših crkvenih instanci Rimske crkve*. Glede toga, sasvim sigurno mogu zaključiti da *izravno* niti jedan gradišćanskohrvatski katekizam nije bio odobren putem tih najviših instanci. Iako su gradišćanski Hrvati imali mnogoliko i uvaženo svećenstvo unutar Katoličke crkve, nema ni jedne potvrde da je odobrenost došla izravno putem tih ustanova. To je i razumljivo, jer su propisni napatci izrađivani i određivani za sve narodnosne pripadnike unutar Katoličke crkve, iako su neke narodnosne skupine na lakši način i brže dolazile do izvorišnih uputa.

Zbog toga su pisci gradišćanskohrvatskih katekizama dolazili do predložaka iz neposredna okoliša, koji je prvovrsno bio višejezičan: njemački, mađarski, donekle latinski, ali i *hrvatski*, što je bilo veoma važno ne samo zbog jezičnog, sociološkog, političkog razloga, nego i zbog neposredne veze sa starom domovinom, koja je veza varirala nabolje ili nagore, ovisno o sociopolitičkim i inim razlozima.

Odobrenost je uglavnom dolazila iz biskupskih i sličnih crkvenih središta. Doduše, nekada se radilo o konzultacijskoj odobrenosti, a ponekad o obaviještenosti pisca-prevoditelja-pripravljača kojega katekizma, ali jednako tako i o misionarskim namjerama duhovnika iz neposredna okružja, iz stare domovine ili iz ostalih područja. S tim u vezi valja mi reći da je vjerojatno mnogi katekizam nastao po inerciji tiskanja, ili rabljenja, ili uporabnosti pojedinoga tipa katekizma, ali i po intuiciji, kao i po svijesti o potrebi porabe takvoga štiva u pojedino vrijeme, na specifičan način, itd.

K jednu: odobrenost/"odobrenost" bila je različite/raznolike provenijencije, ali je vazda kanila biti u službi, biti mnogovrsno usluž(be)na.

bb) *Izvorišta*. Ona su se, s manjim ili većim vremenskim zaostacima, nastojala pratiti u vezi s trima globalnim stvarima: odobrenošću (i popularnošću) izvornika ili preradbe/izvornika, uporabnom vrijednošću i nakanama gradišćanskohrvatskih svećenika što su se laćali pisanja, što je bilo rjeđe, pripravljanja i prevođenja takovrsnih katekizama.

Glede toga imamo i određeni, ne baš prevelik, registar autora što su prodrijeli u gradišćanskohrvatsku katoličku zajednicu.

Već je Damšićeva *KRATKA/SPRAVA NAUKA/KERSCHIANZKOGA...* iz 1744. godine, zasad prvi potvrđeni hrvatski katekizam, rađen prema latinskom katekizmu

Adolpha Grolla¹²³, što se osniva na *Rimskom katekizmu*¹²⁴, odnosno na katehetskome djelu što ga je sastavila posebna koncilna komisija, a ima točan naslov *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos* (Rim 1556)¹²⁵; *HORVACZKO/ EVANGYE-/LYE...*, kome zasad pouzdano znamo samo mecenu¹²⁶, napisano je na osnovi nekoga od tri Kanizieva katekizma.¹²⁷ Ovaj je pak bio osnova, barem u odlomcima¹²⁸, miksijskoj knjizi (molitava, pobožnih pjesama i katekizma) Laurentiusa (Lovrenca, Lovre) Bogovicsa i Godefridusa (Godefrida) Pallkovicsa (Palkovića) pod naslovom: *DUHOVNI / VERTLYACZ / Z TRIMI RÔSICZAMI / va / NÓVOM GRADU, / Od / Duhovnih Szinov Réda / Szvétoga / FERENCZA / nakincsen. / BOGU y MARIJ / Of froyan, / Ter / OTCZU SZERAFINSZKOMU / darovan. / Va kòm /ze nahajaju pobošne / Molitve, ugódne Jacske, y lipi Nauk / Kerschan/žzki. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / SOPRONI, / Stapan va Léti 1753. pri Jožefu Sziefzu.*

Kratki katekizam, kao treći dio, kao što je u trećemu dijelu i u prije spomenutoj knjizi, donosi jedna od najpopularnijih knjiga u gradišćanskim Hrvata uopće, kojoj je autor Laurennczius¹²⁹ Bogovics, a ima ovaj puni naslov: *HISA ZLATA / Z-MARLYIVIM*

123 *RUDIMENTA / DOCTRINAE / CHRISTIANAE / Pro / ECCLESIA, & DIOECE- / SI JAURINENSI. / Typis Joŕphi Antonii Strei- / big, Privil. Regij & Epiŕci. Jaurinenŕ. / Typogr. 1734.*

124 Usp. A. Jembrih, O.c., str. 27.

125 *Taj katekizam, redovito nazivan Rimski katekizam, stoji na čelu druge katekizamske tradicije unutar katekizamske ponude katoličke obnove* (E. Hoško, O. c., str. 161) (...) *Rad na katekizmu iza kojeg bi stajao ugled Tridentskog sabora, po završetku koncila papa Pio IV. povjerio je komisiji u kojoj je bio i zadarski nadbiskup Muzio Callini (+1570). Kad je Rimski katekizam ili Katekizam za župnike po odluci Tridentskog sabora bio objavljen, analiza sadržaja je pokazala da je daleko više vezan na tomističku skolastičku tradiciju negoli na koncilne rasprave i odluke. Nema u njemu kontroverzijskih dijelova i bliži je kratkom teološkom priručniku nego katekizmu. Prvenstveno je namijenjen župnicima i propovjednicima. Raspodjela mu je klasična; ima četiri dijela u kojima susljedno komentira Apostolsko vjerovanje, sakramente, Deset zapovjedi i Očenaš. Predstavlja vrijedan sadržaj za propovijedanje koji je kod vjernika sposoban izazvati želju za poznavanjem i nasljedovanjem Isusa Krista. Osobito povezuje Bibliju i naučavanje, nauku i povijest, vjerske istine i moral. Rimski katekizam je postao značajno pomagalo katoličke obnove, prvenstveno pastoralne. Zbog svoje voluminoznosti i teološkim rječnikom izrečenog sadržaja nije bio uporabljiv u neposrednom poučavanju djece i neobrazovanih vjernika pa tu leži razlog da su se u Katoličkoj Crkvi daleko više od njega raširili katekizmi Petra Kanizija i Roberta Bellarina* (Ibid., podrubak 13)

126 *Das erste bekannte katholische Druckwerk, das eindeutig auf das kajkawische Evangelienbuch "Szveti evangeliomi" von Tyrnau 1694 zurückgeht. Im Titel wird nur der Mäzen Jandre Sgodics erwähnt.* (Kuzmich, O.c., str. 54)

127 *Na izazov reformatora prvi je među katolicima uspješno odgovorio Petar Kanizije sa svoja tri katekizma: Summa doctrinae christianae tradita et in usum christianae pueritae nunc primum edita (1555.), Catechismus minimus (1556.) i Parvus Catechismus catholicorum (1559.). Kanizije je rodonačelnik katekizama katoličke obnove i pročelnik osobite katekizamske tradicije, po njemu nazvane kanizijevskom. Njegovu su katekizmi do konca 16. st. doživjeli više od dvije stotine izdanja, a prihvatile su ih i mjesne crkve izvan njemačkog govornog područja.* (Hoško, O.c., str. 160-161)

128 (...) *und als dritten Teil (269-318) einen Katechismus in Fragen und Antworten, wobei viele Passagen wörtlich aus dem Horvatszki Katechismus von 1747 entnommen sind.* (Kuzmich, O.c., str. 56)

129 Njegovo ime i prezime ima više inačica.

TRUDÓM, / Y Z-VELIKUM SZKERBLYUM UZIDANA, / PRI SZ. BRIGU KALVARIE / OD / P. IAURENCZIUSSA BOGOVICSA / Marian/žke Prov. Réda Sz. Ferencza / Szerafinjzkoa Nedil. Horvat. Prod. / BLASENOI / DIVICZI MARI / SELÉZANSZKOI / Offrovana, ter / Sz. OTCZU SZERAFINSZKOMU / Preporucsena / MOLITVE, OFFICZIUMI, / LITANIE, BRATINSZTVO, / BLAGOSZLOVI, KRISNI PUT, / UGODNE / JACSKE, KERSSCHANSZKI NAUK, / Y ZERCZALO K-SZ. SZPOVIDI. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / Stampana va leti 1754. Pri JOSEFU SZIESZU / Mórejze naiti blizu Seléznoga polig Sz. Briga Kalvarie kod / Jakova Wambeka Dvórfzkoga knjigara.

Po Petru Kaniziju su pripravljena i tri katekizma iz godine 1759, od kojih je barem prvome pripravljáč Godefrid Pallkovics, a sve su tri miksijske (katekizam s pjesmama).¹³⁰

Nešto više od pola stoljeća poslije, 1813. godine, osim mnogo puta tiskane Bogovićeve *Hise zlate*, javlja se isto tako više puta pretiskivan *SZRIDNYI / KATEKIZMUS / Z-PITANYI, Y ODGOVORI / ZA / UCSNYU MLADINÉ / VA UGERSZKOM KRALYEZTVI / Y K-NYEMU / SZLISÉCHI DERSANYI. / SOPRÓNI, / STAMPANO PRI SZIESZOVI ÉRBOV. / 1813.*

Bareu u prvotisku taj je katekizam pisan štokavskim varijetetom, a bio je isključivo namijenjen Hrvatima u Ugarskoj. U različitim verzijama/varijantama, naslovnim, grafijskim, ortografskim i ostalim jezičnim, javlja se još ovh godina: 1856. (u dva izdanja), 1862, kada se javlja još jedan sličan¹³¹, potom 1870, 1888, a možda u kojoj inačici i koje ostale godine.

Taj bi katekizam po svojoj osnovi spadao u katekizme jozefinističkog vremena, odnosno u tzv. austrijske katekizme. Njihova je pojava vezana za novi opći školski zakon iz godine 1774, kada se u Habsburškoj Monarhiji kateheza uvodi u škole, a pod vodstvom Johanna Ignaza Felbigera, desetak godina prije donošenja toga zakona, zajedno s Benediktom Strauchom, reformski provjeren u šleskom Saganu, odnosno njihovim tzv. saganskim katekizmima.¹³²

¹³⁰ OBCHINSZKE / MISZIE / PITANYA KNISICZE / NA / TRI SKOLE PO RÉDU / RAZDILYENE; / Kim Rzu Prilosene Jacske, y Hafz- / notiva Naredba / Od Kerfchanszkoa Nauka / Bratin/žtva. / VA KI JE Y PET DELOV/ PETRA KANIZIA / Iz Tovarujtva JEJufja / Y na Zapovid / Nyihove Exellenczie Naflega / Gofpodina Biskupa na Jvitlo da- / ne, na Jzlusbu Szim Otczém Duhovnim, / Skolnikom, Sztarjim, Diczi, y Szim Bra- / tom, y Sze/žtram, Kerlchan/žkoga Nau- / ka Branti/žtva va Jurfzkoj Biskupii. / 1759; Dvjeu ostalim knjigama naslov je sličan, a grafički neznatno drugačije riješen u rasporedu i veličini slova pa ih neću navoditi.

¹³¹ Szrdnyi / KATEKIZMUS / za / Katolicsanzke skolare. / Pesti z szlovami tovarustva szvetoga Stefana. / Stoji nesvezana: 12 kr. svezana: 18 kr. novcicah. / U Budimu, / utistena slovima k. Pestanskogu sveucilista. / 1862. Kuzmich (O.c., str. 86) primjećuje: Verfasser: Laut L. Hadrovics Šime **Mersich** auf Grund graphischer Übereinstimmung mit "Zsitak szveczev", 1864 (...) Nach MERŠIČst (...) Ist es Franjo **Domanovich**. Es handelt sich hier bereits um den sogenannten "Graner Katechismus" (...)

¹³² Došavši u Austriju, Felbiger je priredio nov vjeronaučni priručnik, tzv. Protumačeni katekizam. Carica Marija Terezija već je 1772. Uvela u svoje zemlje saganske katekizme, a 1773. Protumačeni katekizam zajedno s biblijskom čitankom Lesebuch für die Schüler der deutschen Schulen in den k. k. Staaten (Beč, 1774). Godine 1776. saganski Mali katekizam i Protumačeni katekizam

Toj vrsti austrijskog katekizma (s prikrcpom o crkvenim ceremonijama) pripada i onaj autora Jože Fitzka¹³³ iz 1836. pod naslovom *RAZLAGANYE / velikoga / KATEKIZMUSA / va / kom fze nahaja fze, csa fze / Kerschanszke Vere / nalizse / z-Kratkim Razlaganyem / Czrikveni / CZEREMONIOV / z-trudom i potroskom / PRISZICKOGA FARNIKA / popiszano, i stampano. / SOPRONI / kod Katharine Kulcsár va leti 1836.*

Kada spominjem tip austrijskog katekizma valja mi naglasiti da je otprilike do njegove pojave, ili neznatno poslije, katekizam u GHK bio gotovo redovito *dodatak* kojemu molitveniku. Poslije pojave austrijskog katekizma to se i dalje nastavlja, ali u manjoj mjeri, pa se na stanovit način molitvenici i katekizmi knjižno odjelito predočuju.

No, osim *Rimskoga*, koji je bio teološki vrlo složen i opsežan pa zbog toga malo rabljen za poduku gradišćanskohrvatske djece¹³⁴, i *Kanizieva katekizma*, u gradišćanskim Hrvatima nalazimo i *Deharbeov katekizam*¹³⁵. Iako u rukopisu i preveden s mađarskoga jezika, neodobren u jurskome ordinarijatu, nije bio ni tiskan. No, bjelodano je dvoje: ili se prevoditelj/pripravljatelj Deharbeova katekizma župnik Georg (Jure?) Frideczky poveo za modom intenzivna prevođenja toga djela na 15-ak jezika, ili je bio pobornik neoskolastičkog pokreta, što je sredinom XIX. stoljeća, u okrilju romantike, bio nazočan u zemljama njemačkog jezičnog izraza.

Taj pokret okrunio je njemački isusovac Joseph Deharbe (1800-1871) svojim katekizmom. Važan je taj podatak i zbog toga što svjedoči da su gradišćanski Hrvati bili u tijeku aktualnih crkvenih zbivanja, a to se Deharbeovim katekizmom ogledalo u ponovnom uporištu Crkve u skolastičkoj teologiji a ne u biblijskoj poruci, pa je tako kateheza nastavila tradiciju koja je počela katoličkom obnovom u XVI. stoljeću. To je više značajan rukopisni prijevod Deharbeova katekizma Georga Frideczskog zbog toga što jurski dopis o njemu datira godinom 1859¹³⁶, a to je dvije godine prije negoli ga je biskup Strossmayer čini se (...) *prvi prenio na hrvatsko jezično područje*, kako ističe E. Hoško.¹³⁷

ponovno su izdani u izmijenjenoj redakciji, a konačan rezultat njihovog doradivanja i usavršavanja bio je Austrijski jedinstveni katekizam. Marija Terezija proglasila ga je 23. Kolovoza 1777. obaveznim školskim i izvanškolskim vjeronaučnim priručnikom u svim zemljama pod svojom carskom i kraljevskom vlašću. (Hoško, O.c., str. 177) Više o austrijskom katekizmu usp. Hoško, O.c., str. 177-183.

133 Inačice njegova imena i prezimena raznolike su.

134 Usp. Dir. Feliks Wanschitz, *Hiža zlata s marljivim trudom s velikom skrblju uzidana pri sv. Brigu Kalvarije...itd.*, u: *Simpozij prilikom 200. obljetnice smrti p. Lovre Bogovića u Velikom Borištofu 2. aprila 1989*, željezno (?), str. 35.

135 Usp. Dr. Feliks Tobler, *Nepoznat grad.-hrv. prevod Deharbeovoga katekizma od Georga Frideczskoga*, Gradišće 1981, str. 62-63.

136 Raab, am 23. Juli 1859. Usp. ibid.

137 Hoško, O.c., str. 151.

Iako se u naslovima gradišćansko-hrvatskih katekizama ne ističe ime Roberta Bellarina, nedvojbeno je da je pokoji rađen i po predlošku njegova katekizma. Naime, *Štefanić na temelju svojih istraživanja opravdano zaključuje da je Bellarminov mali katekizam bio valjda najrašireniji katekizam među Hrvatima*¹³⁸.

Moguće je, ipak, da je recepcija bila neznatnija zbog toga što je Bellarminov katekizam bio rašireniji na jugu, a Kanizijev na sjeveru Hrvatske. Na sjeveru Hrvatske E. Hoško bilježi jednu iznimku, a to je priprava Bellarminova malog katekizma iz pera Šimuna Mecića, tiskana u Budimu.¹³⁹ No, sama činjenica da je taj katekizam tiskan u Budimu, znači u neposrednu okruženju gradišćanskih Hrvata, kao i činjenica da je među njima djelovalo više domaćih i stranih misionara, nije isključena mogućnost ni znatnijeg utjecaja Bellarminova katekizma. Nije li na kraju krajeva i prvi (gradišćansko)hrvatski, Damšićev, katekizam zapravo Bellarminov, a Damšić je, opet, imao, katekizamske spisateljske protežnike.

O tome neizravno svjedoči i A. Jembrih: *Belarminov katekizam "udomaćio" se po Italiji i drugim romanskim zemljama (...) Njegov je katekizam izrađen na temelju službenoga crkvenog katekizma, što ga je bila izradila posebna komisija tridentskog koncila, a izdao papa Pio V. u Rimu 1556.: Catechismus ex decreta sacrosanti concilii Tridentini ad parochos. Bio je to tzv. Catechismus romanus - Rimski katekizam. Aleksandar Komulović (1548-1608) prvi je u Hrvata objavio Nauk krstjanski u Rimu 1582. (...) U Hrvata prvi put je Rimski katekizam objavljen tek 1775. u Veneciji u prijevodu na hrvatski jezik od Josipa Matovića (...) Budući da je Grollov latinski katekizam na gradišćansko-hrvatski preveo naš Damšić/Domšić, a latinski je izvornik sastavljen prema smjernicama tridentskog koncila, Damšićevo izdanje mogli bismo smatrati prvim hrvatskim izdanjem Rimskog katekizma uopće.*¹⁴⁰

Da je dolazilo do varijanti/verzija Kanizijeva i Bellarminova katekizma nije ni čudno, jer je razlika među njima u strukturi relativno mala. Raspored im je gotovo identičan¹⁴¹, iako stanovite idejne formulacije, pedagogijski pristup, i sl. dijele te katekizme u specijalističkim raznolikostima, a odatle, osim strukture rasporeda petoga dijela, i posebnost svakoga od njih.

138 O.c., str. 51 (podrubak br. 13)

139 O.c., str. 49.

140 A. Jembrih, O.c., str. 26-27.

141 Oba su raspodijeljena u pet dijelova: 1. O Apostolskom vjerovanju, 2. O molitvi, 3. O Božjim i crkvenim zapovjedima, 4. O sakramentima, 5. O krijepestima, darovima, dobrim djelima, grijesima, o četirima posljednjim stvarima i o krunici. Razlika se očituje u petome dijelu: *Kanizije najprije tumači grijeh, a Bellarmin prije tumačenja o grijesima ima tumačenje o krepostima. Poput Kanizijevih katekizama i Bellarminovi su sačuvali polemički ton i zapravo šutke osporavaju reformatore. Na žalost, Bellarmin se udaljuje od biblijske i otačke tradicije u želji da što jasnije formuliра katekizamske istine. On zapostavlja Bibliju i liturgiju i tako se osjetljivo udaljuje također od katekizamske tradicije Rimskog katekizma. S druge strane, Bellarminovi su katekizmi vrijedni s gledišta pedagogije: jednostavni su, praktični, prikladni za poučavanje djece i prihvatljivi puku.* (Hoško, O.c., str. 162)

Dakako, to su globalna; najpoznatija izvorišta. Valja spomenuti i one sociološke naravi, a odnose se na puteve/putove "fizičkog" dolaska katekizama do gradišćanskih Hrvata, povode da se dođe do izvorišta, načine, itd., ali to nije predmet mogega rada.

*cc) Katekizmi neutemeljenih katekizamskih tradicija*¹⁴² / *Katekizmi između imitacije i intertekstualnosti, između utjecaja i oponašanja*. Fra Emanuel Hoško moj prvi dio sijeka ovoga (među)naslova¹⁴³, što ga od njega preuzimam, ne definira, ali je, dijelom, razvidno što podrazumijeva pod *katekizmima neutemeljenih katekizamskih tradicija*: to su katehetska štiva što se tradicijski ne mogu pouzdano detektirati, ili se pak približavaju onome što bi koji katekizam imao biti u svojim strukturnim osobitostima.

Takvoga štiva ima i u gradišćansko-hrvatskoj tradiciji¹⁴⁴. Tome ima više razloga. Pitanje je naime koliko su prevoditelji-pripravljači-pisci/"pisci" gradišćansko-hrvatskih katekizama poznavali idejne i tehničke strukture pojedinih katekizama, koliko su ih poznavali oni od kojih su te strukture unijeli u svoje uratke, potom koji su sociološki, socijetalni, politički i ostali činitelji pridonijeli tome. Osim toga, nedefiniranosti mogli su pridonijeti i osobni afiniteti, ideje o namjeni u konkretnoj sredini, neumješnost pripravitelja, ali jednako tako njegova kreativnost, itd.

Katekizmi su u GHK prvovrsno bili imitacijski, oslanjali su se redovito na prijevode iz "druge ruke", na prijevode katekizama koji su prevedeni, tko zna koliko umješno, ili s originala ili kojega prijevoda, pa se počesto postizao, čak i u bitnim teološkim formulacijama, efekt tzv. pokvarenog telefona. Cilj je doduše bio što vjernije prenijeti na gradišćansko-hrvatski katekizamske rečenice, tojest cijeli katekizam: veliki, srednji, mali.

U toj vjernosti izvorniku (iz prve ili druge ruke) gradišćansko-hrvatski prevoditelj nailazio je na nepremostive prepreke. Neke je mogao riješiti ugledanjem u hrvatske prijevode, ali neke je morao rješavati i sam, pa su ta rješenja počesto, ili kadšto, postajale tradicijom. Takva su neka intertekstualna rješenja, s vremenom, preispitujući ili ne, jezik i njegovo suočenje s novim, postala interpretacijom, a ne osnovnim, nepromijenjenim, tekstom predložka. Budući da katekizam nije bio jedini žanr takve terminološke provenijencije, iznašašća su se prenosila i na ostale žanrove, gdje su se mogla primijeniti.

S tim u vezi gradišćansko-hrvatski katekizmi imaju i dvojaka globalna emitivna obilježja: ili su dobrim rješenjima pridonosila razvitku jezika i stila GHK i njezinih žanrova, ili su svojim zabludama (neznanjem, neumješnošću) pridonosili konfuziji u tendencijama nekih tekstova, knjiga, rukopisa, ali i pokreta.

142 Formulacija je preuzeta od Hoška (O.c., str. 175)

143 O.c., str. 175-176.

144 Usp. Kuzmichev u bibliografiju.

Pritom mi valja upozoriti da dvojaka globalna emitivna obilježja imaju i dvojake globalne emitivne razine: izričajnu i sadržajnu. Jedna (izričajna) bila je prvovrsno vrijedna za razvitak GHK, a druga (idejna, konfesionalna), zajedno s prvom, za recepciju odredivosti, ali i za opstojnost hrvatskog identiteta u Zapadnoj Ugarskoj i ostalim prostorima gdje su, granično, obitavali Hrvati. U oba slučaja, uzor(ak) se tražio i u matičnoj pismenosti i književnosti, navlastito sjeverne Hrvatske.

dd) *Katekizamske pjesmarice i tekstovi slične provenijencije*. Glede takva štiva ne bih se, opet, složio s E. Hoškom, koji tvrdi da su *Molitvene knjižice* (1640) i *Sveti evangeliomi* (1651) Nikole Krajačevića *prve u nas poznate katekizamske pjesme*.¹⁴⁵ Ni ovdje autor ne detektira što su katekizamske pjesmarice, ali je razvidno, da su one, pjevane, čitane ili recitirane, temeljene na segmentima, ili strukturnoj raspodjeli katekizamske navade, sadržaja, edukativne namjene, itd.

S tim u vezi napominjem da se tako mogu shvatiti mnogo starije, a u GHK najstarije, dvije zbirke pjesama Grgura (Gregoriusa) Pythiraeusa Mekinića¹⁴⁶. Prva ima naslov: *DVSEVNE / PESZNE PSALMI / TER HVALE VZDANIA DIACH- / KE, OD BOGABOIECHIH VCHENIH MVSII / V nímskom i nikuliko V ugerfz- / kom laziku fzapraune, a fzada / pak V Heruatczki iazik / preobervnte po. / Gerguru Pythiraeufu alit Heruatcz / ki Mekinichiu Pri Sz. KRISI PO / Imre Farkafu u letu Chriftuffeuom. / 1609*.¹⁴⁷ Druga je naslovljena ovako: *DRVGE KNIIGE. / DVSSEVNIH / PESZSZAN, PSALMOV, / Hymnuffeu, ter huale uzdania diachak / vzetih iz Sz. Piřzma, iz zguora Sz O / tacz, i zmolitau mudrih kniřnikou, / lipo fzapraune i popiřzane / po / GERGVVRV PYTHIRAEVS = / fu, alit Heruatczki Mekinichiu, pri / Sz. Kriři koll Soprona / Plebenuřfu. / STAMPANE PRI SZ:KRI- / ři, kako perue, tako i oue, na vlašchiem / řtrořsku Authora, po Imre Far- / kafu, u letu Chriftuffe- / uom 1611*.¹⁴⁸

Slično se može shvatiti pjesmarica Jurja Muliha¹⁴⁹, namijenjena gradišćanskim Hrvatima¹⁵⁰, ali i mnoge samostalne i one pjesmarice što su miksane s katekizmima

145 Hoško, O.c., str. 176.

146 O njemu usp.: Marijan Smolik, *Grgur Mekinić in njegovi pesmarici 1609 in 1911*, časopis za zgodovinu in narodopisje, novi tečaj 5 (XL), Maribor 1969, str. 246-272; Ivan Škafar, *Grgur Mekinić Pythiraeus, hrvatski protestantski pisatelj i začetki slovstva pri Gradišćanskim Hrvatih*, O.c., str. 273-295; A. Jembrih, *Grgur Pythiraeus-Mekinić i njegove pjesmarice (1609, 1611)*, u: *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek 1990, str. 255-300.

147 Pretisak je učinjen u Zagrebu 1990. g.

148 Usp. prethodni podrubak.

149 Napisao je pet katekizamskih pjesmarica.

150 *Duhovne jacske / Pořzlovanya / Apořtolřzkoga, / Kõ řzada na drugo léto / Duhovni otáč JURAJ MULIH / řeřuita Miřřionar Apořtolřzki, po Hor- / vatřzkih řzelih obnařfa, i řzvojim vernim / Pořzluřitelom < izvan ovoga řzvetoga lé- / ta > obilno Pořřcsenye nazviřcfa, ter / danoga nauka marlivo obderřava- / nye řyubleno preporuřcfa. / Z-milořzivnum Volyum Pre- / řzvitloga, I Prepořftovanoga / G. Nyih Excellenřiae / Gořzpodina Grořfa / FERENCZA / ZICSY, / Biskupa Gyurřzkoga, &c. / Za řzvoje Duhovne Ovcze kruto / řzkerblivoga, I zato od Boga véko- / vecsne Platye, a od řyudih velike hvale / vridnoga. / Stampane va Gyuri léta 1750. Po / Gerguru Januffu Streibig.*

ili kojim ostalim žanrom. Na neki način miksijske knjige sadržajno, a ponekad i strukturno korespondiraju.¹⁵¹ Kadšto ih je upravo zbog toga teško i detektirati "kao takve", a jednako je i u molitvama, tojest molitvenicima koji mogu biti tako koncipirani da udovoljavaju istodobno molitvenim porabama i, barem u dijelu, katehetskim potrebama.

Primjećujem, barem u onome što sam pročitao da uvijek i nije tako, pa svaki žanrovski odjeljak (molitvenik, duhovne pjesme i sl., katekizam) čini samostalni dio, koji je tako koncipiran barem iz dvaju razloga: da korisnik na jednom mjestu ima viševrсно štivo, i da pisac, prvovrsno izdavač, jeftinije tiska knjigu, uz manju cijenu a viševrсну namjenu, što bi valjalo istražiti u sociološkim, socijalnim i inim korelacijama.

Osim toga valja i ovdje primijetiti da ta, nazvat ću je, sociološko-kulturološko-tiskarska protega nije nikakva novina GHK. To su prakticirale navade gotovo svih tiskovno osvijestjenih sredina Europe, ovisno o vremenu i društvenome razvitku.

ee) Interpretacija i recepcija katekizma. Naizgled, ta je tema apsolvirana odredivošću katekizma. Međutim, odredivost ima svoje mikrostrukture koje kreću od odreditelja (recimo komisije Rimske crkve, biskupskog ordinarijata, itd.), do autorâ (komisije, Kanizija, Bellarmina i ostalih), prema konfesionalnom okružju, pa prema manjim jedinicama, kao što su biskupije i župe.

Glede toga, držim da je ljudska individualnost u interpretaciji što bi katekizam imao biti - ili, još točnije, što netko smatra da jest, iako određen - poprilično presudna. Ovisila je ona o napatcima ili nahođenju kojega katehete, napatnika ili interpretatora/provodnika. To znači da je katekizam, iako točno odobrenošću određen za interpretaciju, imao nesnalaženja/"nesnalaženja" u određenim tumačenjima. Ta se nesnalaženja mogu sociološki objasniti obrazovanošću svećenika, njegovim statusom u crkvenoj hijerarhiji, osobnim problemima, poteškoćama narodnosne ili koje ostale zajednice, sviješću recipijenta, političkom konstelacijom osoba i zajednica, društvenim skupinama koje su mogle utjecati na tijek interpretacije, itd.

Znači odredivost, odnosno, izvornost katehetske nakane, mogla je krenuti i drugim putom. No, to je samo jedna strana medalje. Druga je ona koja se konkretno tiče moje teme, iako u tome nije isključena ni ta spomenuta: što je pozitivna za GHK donijela interpretacija i recepcija katekizama, bez obzira na raznolikost, i različite utjecaje unutar zajednice gradišćanskih Hrvata, barem u vrijeme kada je katekizam predstavljao ne samo crkvenu knjigu, tojest edukativnu i ostalu poruku Crkve, nego i *kulturološki događaj*, ne samo u pismenskom, negoli i općemu kulturološkome smislu.

Interpretacija i recepcija mogla je krenuti, kako rekoh, već od pripravljanja katekizma do njegove (s)tvarne primjene u praktičnim namjenama, koje su bile, također, odredive, gotovo nikad fleksibilno odredive, ali vjerojatno fleksibilno provedene.

151 Usp. Kuzmich, O.c., passim.

U gradišćanskih Hrvata katekizam je imao *fleksibilnu* i *relativno* funkcionalnu interpretaciju, primjenu i - učinak. Osim konfesionalnih referencija na osnovi mnemotehničke prvovrsne nakane u gradišćanskih Hrvata katekizam je bio i *šlabikar*, tojest početnica i temeljna čitanka. To znači da su se putem katekizma obrazovali u vjerskim znanjima, pismenskim i čitateljskim umijećima, kulturološkim spoznajama, a naposljetku, ali ne i nenajvažnije, takva mnogovrsna interpretacija i recepcija pribavila je gradišćanskim Hrvatima mnogobrojne svećenike, školnike i relativno obrazovane ljude, koji su, najprije kao potencijalni recipijenti, postali i sami katekizamski interpretatori, ili su kao budući svećenici, školnici ili pripravljači/prevoditelji katekizama davali opći i individualni prinos multipliciranju tijekom interpretacije i recepcije katekizama i katekizamske i ostale slične literature.

Dakako, taj proces ne valja shvatiti idealno. Imao je on putice i stranputice, ali su te potonje bile manje pogubne, barem u određenim tijekovima, od onih prvih, putica. A one su bile i smjer sasvim konkretnim kretanjima unutar GHK, dajući pisce europskoga formata kao što je primjerice Maria Eberhard Kragel (1725-1788), autor predmetnotematski kompilacijskog djela, ali jezično-stilski originalna djela pod naslovom: *CSETVERO-VERSZTNI / DUHOVNI / PERSZTAN, / KI SZTOJI / va marlyivom Premislyavanyu / CSETIRI POSZLIDNYI / DUGOVANYIH: Iz vech pobosnih knjig szkupa zibran, y na szaki- / danyi szpominak, / Kot ne manye / na veliku dufsnu hafzan szemu / HERVATSZKOMU NARODU / darovan / OD / P. EBERHARDA MARIA KRAGELA, / Réda Servitan/szkoga Mal'sznika. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / SOPRONI, / Stanpan pri JIVANU JOSEFU SZIESZU, 1763.*¹⁵² To je najbolji primjer, ali ih ima još.

ff) *Katekizamski jezik, pismo i stil kao književni predložak ostalim žanrovima GHK.* Gotovo da i nema, navlastito u starijoj GHK, predgovora kojemu djelu, a da u njemu, osim srednjovjekovna toposa uniženja, nema riječi o poteškoćama glede jezika, ili napomene o tome da je djelo učinjeno upravo zbog njegove promidžbe. No, uvijek je to napisano s rezervom i opaskama o "ograničenosti" jezika i njegovih recipijenata. K tome valja dodati da su recipijenti bili: seljaci (na usmenoj razini) koji su donedavno činili većinu gradišćansko-hrvatskog pučanstva, svećenstvo raznolikih intelektualnih mogućnosti i katehetskih nakana i, relativno, srednji sloj, koji je davao znatan prinos dvojbama glede recepcije, jer je taj sloj bio upućen i na druge jezike, prvovrsno mađarski, a potom njemački.

Tako netom spomenuta Kragelova knjiga nosi uvodni naslov *JEDNI UZROKI*,

¹⁵² O Kragelu se relativno malo pisalo, ali s velikim komplimentima. Usp.: Martin Meršić ml., *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Rijeka 1972, str. 71-73; Nikola Benčić, *Pjesništvo Gradišćanskih Hrvata*, u: *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1973, str. 71-73; Franz Probst, *Književnost gradišćanskih Hrvata i njene panonske veze*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, vol. 14 (1)/1981, str. 383; Opširnije je o njemu pisao Irvin Lukežić u doktorskoj disertaciji *Proza u gradišćanskih Hrvata*, Zagreb 1995, str. 124-138 (rukopis).

/ Zbog ki f zu ove Knige napravne¹⁵³. Ti su razlozi paradigmatiski, a za njega su bitna četiri: prvi se odnosi na potrebu pobožna štiva među gradišćanskim Hrvatima; drugi je sličan: *Dabi y Hervati, kot drugi Narodi iz ovih knjig f zvéť ter pobosan razgovor mogli jmati (...)*¹⁵⁴; Tréti je: *Ar va f zéli nemoru fzi iz fztana pri Prodikí zócsi biti; zato on (ki ono dobo kada je Prodika, ali Kerschánfzki Nauk Czkríkvi, mora doma csuvati) more onda iz ovih knjig jedan ali drugi Dél na f zvoje Dužno batrenye f tati*¹⁵⁵; četvrti mi se Kragelov paradigmatiski razlog čini najznakovitijim a u cijelosti glasi: *Cserteti je: Ar f ze va nógi f zéli, kadi polig Hervatov y drugi Narodi va velikom broju f ztalno prebivaju, va Hervatfzkoj ricfi Prodikey ne dersu; ako ki odlag f zvoje Materinfzke drugu Rics nezna, more f zvoju dužnu hranu iz ovih knjig obilno imati. Ovo f ze takaiže razumi y od onih, ki med drugih Narodih f zlusu, ali zbog f zvoji pojzlov duglye f ze med nyimi zdersavaju. Medtimtoga moi dragi ftitel ako ti f ze moi nacfin pifati va jednom ali drugom naibolyi ne vidi; znai: da Hervatfzka Rics ni sagdar jednaka. Zato dabi moje délo f zim Hervatom na véchu dužnu hafzan f zluřilo, potribno je bilo: ov nacfin dersati. Ali guscha navada ftati oche ti ové knige lahke y prijétne nacfini.*¹⁵⁶

Konkretniji je glede rada na jeziku Jeremia(s) šoštarić u knjizi MARIANSZKO / CZVECHE / Selézni / Pri Kalvarij pobrano, / i MARIJ of frovano, / To je: POBOSNE MOLITVE / I duhovne JACSKE < kako lipó / duféche czvéche > od jednoga iz Réda / Franciskanfzkoga kod briga Kalvarie prebi- / vajuchega Mařnika fzkupa pobrane. / / B. D. MARIJ / < ké milofztivni kip na recsenoj / Kalvarij z-nogim prescudnim zlaményem / czvalřti nepreřtaje > ponizno / offrovane. / CUM LICENTIA SUPERIORUM. / SOPRONI, / Stampana va Létu 1781. pri Jofefu Szieřzu.

U Predgovoru te knjige Šoštarić na više mjesta iznosi svoja miřljenja o jeziku, kao i o dvojbi u ispravnost vlastite uporabe (gradišćansko)hrvatskoga. Budući da su i odlomci toga predgovora indikativni za moju temu, izravno navodim neke od njih. I on navodi razloge zašto je prionuo pisanju knjige na hrvatskome jeziku. Ponajprije je to potreba za duhovnim štivom gradišćanskih Hrvata, ali u trećem razlogu za pisanje počinje otkrivati i jezične razloge: *Tretics zato, ar řzamje řzpravlyal navlařztito za povekřsavanye pobosnoszti nařsiah Marianfzkih Pohojanov, kimřze (řtimam) va řzoy Ugerřzkoj zemlyi pri nijednom řzvétom méřzti řz-Horvatřzkim jezikom tuliko ne řzluři (...)*¹⁵⁷

No, u drugome je dijelu Predgovora mnogo konkretniji, iako je topos uniženja izrazitiji, bez obzira na to koliko bio iskren, ili šablonski preuzet iz slične literature: *Ovo znajuch domiřslyamiřze, da nogi ote govorit: Ovo ni prava Horvatřzka rics, ovof ze ni dobro prepif zalo Stamparu, ovobi potribno bilo z-drugacř ijimi f zlovami f zpifzati, ovof zu nenarédne i jako pripof zte molitve &c. &c. Tiho, tiho, moji*

153 O.c., str. 2-3.

154 O.c., str. 2.

155 O.c., str. 3.

156 Ibid.

157 J. Šoštarić, *Marianszko...*, *Predgovor*, str. 3.

dra⁵⁸ gi Ogovornik! lipó va/z profzim, opro/ztitemi, ar z-ovimi knifšiczami nikogar nijam kanil naucšiti pravó Horvatšzki govoriti, pi/zati ali štampati, nego najvecha i jedina šzkerb moja je bila, dabi z ovim malyanim trudom mogal Bosju ter Marianšzku diku razšširit, i dobrovolyne keršchenike na vechu pobosno/z ganuti; Zato, pokihdob/zje pob⁵⁹osno/z z neznanimi ricšji vech zatira nego povekšsava, potribnomi je bilo ové molitvicze razlošiti z onakovim ricšji, šz kakovimi govoriti je navadnie ovim Horvathom, med kimi i zaradi kih šzamšze trudil, i nalocs do/zta me/ztih pravu Horvatšzku rics o/zstavil, kubi malo ki ovde bil razumit mogal. Ako pak šzaki mojé šzake ricšji ne razumi, nekami nigdor ne zamiri, ar šz šzakim šzlošiti nimi bilo moguče, pokihdob je našša rics va Ugaršzkom Kralyézštvi jur na tuliko⁶⁰ poblugyena, da szkoro va szakom šzeli drugacšje govore, kod i šzami obšzati moramo, dažze ovde z-Nimskim, onde z-Ugeršzkim, drugde šzšzlovacskim, ali jošs z-drugacšjijim jezikom našz govor mišša, kviri, i zatira. Ravno tako va pi/zanyu ter štampanyu do/zihdob je/zmo ovde na tuliko ne/zšosni, da šzaki drugacšje šzpiššuje Horvatšzke ricšji, zato nalocs nizam hotil štamparu onako prepizovat, kakovi po praviczji moralo biti, nego ovako, kako šzam znal, daszu našši Zemlyaki naucšnij štati, i kod šzam štimal, dache jim laglye ter narednie biti. (...)⁶¹ A ki je/zu ucšnij ter polig toga morebit tako oholi, da moje pripro/zto délo zanemer metali budu, oni nekaszi jischu, ali szami nacšinyu druge szebi povolyne knige, ter oné iszte neka popravlyaju, kulikogod jim bude drago, a ové neka ovako na miru osztave.⁶² (...) Zato moj dobrovolyni keršchenik! ako va nyih csa takovoga zasztignes, koga ne razumis, lisztorje pobosno zreczi onako, kakoti bude pred ocšima, nebojžze, necheti bit prez haszni, ar chete Bogh laško razumit, ki vech pazi šz-kakovim šzerczem, nego šz kakovimi ricšji ga cslovik hvali; ako najdes kadi grisku, terju budes znal pobolysati, to ucšinyi iz dobré volye (...) ar oches najhti (perlyeti povidam) noge grišske va štampanyu pokihdob csudakrat nizam mogal biti polig Štampara, dabiga bil ravnal, šzam pak ni mogal u pamet zéti szvoje grišske, ar našše⁶³ ga jezika ništar ni razumil, mimo toga i drugacšje nisze meni po mojoj volyi délalo; takove va štampanyu grišske laško oches pobolysati, zato nechesh jimati došztojnoga zroka meršzškž blaznyiti, špotati, ali drugacšje morebit z grihom oszmihavati.⁶⁴

Neki autori u svojim napomenama uz knjigu što je tiskaju osim proslavnih topičnih primjedaba i sličnoga navode na kraju knjige i napomene o mogućnostima čitanja, tojest načinima kako se njihova knjiga daje čitati s "prilagođenim" akcentima, ovisno o užem zemljopisnom području gdje se njegova knjiga čita. To, primjerice,

158 O.c., str. 4.

159 Ovdje je h otiskano naopačke, nešto kao -đ.

160 O.c., str. 5.

161 O.c., str. 5. To je zapravo iduća stranica, ali je obrojčavanje specifično. Svaka druga stranica obrojčana je zajedno s prethodnom stranicom istim brojem.

162 O.c., str. 6.

163 O.c., str. 7. Usp. podrubak 160.

164 O.c., neobrojčano. Usp. prethodni podrubak.

čini Jože Ficko (Fitzko) u odjeljku *Upominanye*, na kraju pregleda *Novoga zavjeta*¹⁶⁵, što se pojavio zajedno s pregledom *Staroga zavjeta*¹⁶⁶ 1824. godine, ali i mnogi ostali.

Možda sam u ovome odjeljku više navodio iz tekstualnih, ali i iz predmetnotematskih razloga kako bih, u sasvim malome karakterističnome dijelu, pokazao u čemu je problem.

Knjiga je u gradišćanskih Hrvata, nekada, a i danas, imala *misijsku ulogu očuvanja i razvitka jezika*. Sa znatnim zakašnjenjem u njih su *črnorisci*, poslije i svjetovnjaci, nekad a donekle i danas, pisali bez ustrojstva. Razvidna je spisateljska fleksibilnost u primjeni grafijskih sustava, pravopisnih rješenja, sintaktičkih i ostalih navada što ih tekst zahtijeva. Otuda i oprez pisaca i prevoditelja u svojim predgovorima, napomenama i sličnim tekstovima što su pratili knjigu. No, za tim navadama posizali su pisci kao predloškom za doslovno nasljeđivanje, ili predloškom za korekcije, pa je tako bilo i s katekizmima.

Budući da su oni bili protežan žanr od početka petstoljetne GHK književnosti, imali su znatan utjecaj na mnoge knjige svojim jezičnim i stilskim rješenjima, bez obzira na to koliko ona bila dobra ili loša. Katekizmi se kao *književni* žanr u GHK protežu od Damšića do današnjih dana. Može to izgledati kao anakronizam, može to izgledati kao neinventivnost pisaca-pripravljača, navlastito prevoditelja, ali jedno je sasvim nedvojbeno: osim duhovnoga pokrića, koji je bio osnovni povod, katekizmi doista *jesu* žanr GHK, budući da je sustav žanrova u GHK poprimio vlastite hijerarhijske strukture u kojima se katekizam nije shvaćao samo "kao takav". On je, uz neke ostale neprozne žanrove, imao presudnu ulogu u razvitku gradišćanskohrvatske *rečenice*, bez obzira na svekolika ustrojstva, a to je pridonijelo petstoljetnome ispisivanju književnosti, koja je specifična i u žanrovima i u izrazu, ako je promatramo s kriterija povijesti hrvatske književnosti. Ali, ne mislim da je time zakinuta. Štoviše, jedan odvjetak naše književnosti valja valorizirati iz njezinih vlastitih struktura, uzimajući u obzir sociološke, političke, literarnosne kriterije kojima je bila "podređena", i, dakako, entuzijastičke i pragmatske nakane samih spisatelja.

165 KRATAK / PREGLÉD NOVOGA / ZAKONA / ALITI / ZSITAK, I NAUKI / JESUSA / SZINA BOSJEGA. / dRUGI DÉL. / STAMPANO SOPRONI LETI 1824. / KOD KATHARINE KULTSÁR. U spomenutoj neobrojčanoj napomeni (*Upominanye*) Ficko (Fitzko), između ostaloga, veli: *Va szakom sztani je druga uredba, druga praviczka, velu va prilicsnoi ricsi. Zato, ako sze va ovi knyga komu csa to nebude vidilo, ako ké f zlove ne naide z-onim zlamenyem (ž) pozlamenovane, ko bi on morebit zszelyil, neka prestima, da sze ove knyige jeszu pizszale za va dvi Biskupia (Jurszka, Szombathelszka) sztanujuchi Hervaczki narod, ki kugod rics va jednom szeli na duzsicski zrecsé, ku va drugom Szeli na kratki zgovoru, i ravno zato szu ova pozlamenya na meszta szamahot va peri osztala; da szaki po szvojem zakoni, kad sztal bude, ricsi ali na kratki, ali na duzsicaki zgovori.* (O.c.) Nije naodmet navesti i jedan tiskarsko-sociološki problem, što ga Ficko ističe: *I akoprem sze je szkerbilo, da sze csuda griskov va nyi (knjigama, op. M. S.) nebude nahajalo, tako sze je jos v-nikuliki meszti pripetilo, da szu sze ke szlove preminile, ali zizma zaosztale, csemu sze ni csudit, ar Szlagacs je Nimacz bil, komu sze ne more zamirit, ako va tujem jeziki va koi szlovi zabludi.* (Ibid.)

166 KRATAK / PREGLÉD SZTAROGA / ZAKONA / ALITI / HASZNOVITI NAUKI / ZIBRANI ZIZ SZVÉTOGA PISZMA SZTAROGA / TESTAMENTA / PERVI DÉL. / STAMPANO SOPRONI LETI 1824. / KOD KATHARINE KULTSÁR. Ovaj dio tiskan je zajedno s onim iz podrupka 164, ali su posebice obrojčani.

Summary

Milorad Stojić

CATECHISM IN BURGENLAND CROATS

Catechistic writings are mostly written and studied within a sphere of specific interest and are only rarely linked with literature proper. This is, however, not the case with the catechistic writings in the literature of Burgenland Croats, where they are not intended solely for a spiritual - invariably utilitarian - scope, but also as an aesthetic realisation. Owing to this fact, they are regarded as a literary genre in its own right.

This paper provides a framework for their study and points to some particularities, underlying the cultural and literary value of catechism in Burgenland Croats.